

SURİYE’DE BİTKİSEL ÜRETİM

Selim ALSEYİD

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SURİYE’DE BİTKİSEL ÜRETİM

Selim ALSEYİD
0000-0002-3583-9792

Prof. Dr. Ahmet İPEK
(Danışman)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
BAHÇE BİTKİLERİ ANABİLİM DALI

BURSA– 2023
Her Hakkı Saklıdır.

TEZ ONAYI

Selim ALSEYİD tarafından hazırlanan “SURIYE’DE BİTKİSEL ÜRETİM” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. Ahmet İPEK

Başkan : Prof. Dr. Ahmet İPEK
0000-0001-5821-2426
Bursa Uludağ Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi,
Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı

İmza

Üye : Prof.Dr. Murat ŞEKER
0000-0002-6886-0547
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi,
Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı

İmza

Üye : Dr.Öğr. Üyesi Sevin TEOMAN DURAN
0000-0003-1469-6777
Bursa Uludağ Üniversitesi Üniversitesi,
Karacabey Meslek Yüksekokulu,
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü

İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım
Prof. Dr. Hüseyin Aksel EREN
Enstitü Müdürü
../../....(Tarih)

Etik Bildirim

U.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

15/02/2023

Selim ALSEYİD

TEZ YAYINLANMA FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezin/raporun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma izni Bursa Uludağ Üniversitesi'ne aittir. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet hakları ile tezin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları tarafımıza ait olacaktır. Tezde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığını ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederiz.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında, yönerge tarafından belirtilen kısıtlamalar olmadığı takdirde tezin YÖK Ulusal Tez Merkezi / B.U.Ü. Kütüphanesi Açık Erişim Sistemi ve üye olunan diğer veri tabanlarının (Proquest veri tabanı gibi) erişimine açılması uygundur.

Danışman Adı-Soyadı
Tarih

Öğrencinin Adı-Soyadı
Tarih

İmza

Bu bölüme kişinin kendi el yazısı ile okudum anladım
yazmalı ve imzalanmalıdır.

İmza

Bu bölüme kişinin kendi el yazısı ile okudum
anladım yazmalı ve imzalanmalıdır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

SURİYE’DE BİTKİSEL ÜRETİM

Selim ALSEYİD

Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ahmet İPEK

Suriye, yaklaşık olarak 32° ve 37° kuzey enlemleri ile 35° ve 42° doğu boylamları arasında bulunan bir Ortadoğu ülkesidir. Buna ek olarak, insanlığın bilinen en eski uygarlıklarının kurulduğu, Mezopotamya bölgesinin de bir kısmını içerisinde barındırdığı için, tarımın benimsenmesi konusunda insanlığa oldukça faydalı olan bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu nedenle yapmış olduğumuz çalışma, Suriye’deki tarımın, meyve ve sebze yetiştiriciliğinin incelenmesi ve tarım sektörünün Suriye ekonomisi üzerinde oynadığı rolü değerlendirmektir. Fakat çalışma içerisinde Suriye’nin tarımsal yapısı ve coğrafi konumu hakkında bilgi vermekle birlikte, genel olarak ekonomik, beşeri ve fiziki coğrafyası hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Sonuç olarak Suriye için tarımın taşıdığı anlam, farklı Arap Ortadoğu ülkeleri ile karşılaştırıldığında çok daha önemi bir yapıya sahiptir. Suriye, ekonomisini diğer bilinen Arap ülkelerinde görüldüğü gibi özellikle petrol ve maden gibi yeraltı kaynaklarına bağlamak yerine, çalışan nüfusun neredeyse yarısını tarım alanına yönlendirmektedir. Coğrafi yapısının pek çok tarım ürünü yetiştiriciliğine elverişli olması sebebi ile tarımsal verimi arttırmak için zamanlar farklı politikalar ve uygulamalar yürürlüğe sokulmuştur. Suriye içerisinde yaşanan iç savaşlar tarım sektörünü etkilemiş olsa da diğer sektörlerdeki büyük etkiler göz önüne alındığı zaman, iç savaşa döneminde dahi tarımın ekonomiye faydası yadsınamaz bir gerçek olarak görülmektedir. Meyve ve sebze ihracatında büyük başarılar sağlayan Suriye’nin Akdeniz ve çöl iklimi etkisinde kalarak çeşitli yağış alan bölgeleri bulunmaktadır. Özellikle Akdeniz ikliminin hakim olduğu bölgelerde tarım aktif bir şekilde icra edilirken, Çöl ikliminin daha çok görüldüğü bölgelerde hayvancılık ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beşeri ve fiziki coğrafya, Ortadoğu, Suriye, tarım
2023, x+44 Sayfa.

ABSTRACT

MSc Thesis

PLANT PRODUCTION IN SYRIA

Selim ALSEYİD

Bursa Uludağ University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Horticulture

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet İPEK

Syria is a Middle Eastern country located approximately between 32° and 37° north latitude and 35° and 42° east longitude. In addition, it is located in a geography that is very beneficial to humanity in the adoption of agriculture, as it includes a part of the Mesopotamian region, where the oldest known civilizations of humanity were established. For this reason, our study is to examine the agriculture, fruit and vegetable cultivation in Syria and to evaluate the role of the agricultural sector on the Syrian economy. However, in the study, besides giving information about the agricultural structure and geographical location of Syria, detailed information is also given about its economic, human and physical geography in general. As a result, the meaning of agriculture for Syria has a much more important structure when compared to different Arab Middle Eastern countries. Syria directs almost half of its working population to agriculture instead of connecting its economy to underground resources such as oil and mines as seen in other known Arab countries. Due to the fact that its geographical structure is suitable for the cultivation of many agricultural products, different policies and practices have been put into effect in order to increase agricultural productivity. Although the civil wars in Syria have affected the agriculture sector, considering the great effects in other sectors, the benefit of agriculture to the economy is seen as an undeniable fact even during the civil war period. Syria, which has achieved great success in the export of fruits and vegetables, has regions that receive various precipitations under the influence of the Mediterranean and desert climate. While agriculture is actively practiced especially in regions where the Mediterranean climate is dominant, animal husbandry comes to the fore in regions where the desert climate is more common.

Key words: Agriculture, human and physical geography, Middle East, Syria
2023, x+44 Pages.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın tüm aşamalarında desteğini esirgemeyen ve normal hayatımda tüm kalbinden ümit veren danışmanım Prof. Dr. Ahmet İPEK'e; Tez Savunma Sınavı Jüri Üyesi Hocalarım Sayın Prof.Dr. Murat ŞEKER'e ve Dr. Öğr. Üyesi Sevin TEOMAN DURAN'a; çalışmanın başından bitimine dek maddi ve manevi desteği eksik olmayan babam Enes ALSEYİD'e ve annem Umaima ALKASIM'a; evde sakin ve huzurlu çalışma ortamı hazırlayan eşim Hafsa ALSEYİD'e ve çalışma sırasında küçük veya büyük yardımını esirgemeyen herkese teşekkür ederim.

Selim ALSEYİD

15/02/2023

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ	1
2. SURIYE’NİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ.....	3
2.1. Suriye’nin Coğrafi Konumu.....	3
2.2. Jeomorfolojik Özellikleri	6
2.3. İklim Özellikleri	8
2.4. Doğal Bitki Örtüsü	12
2.5. Toprak Yapısı.....	15
2.6. Suriye’nin Coğrafi Konumunun Teopolitik Boyutu	17
2.7. Suriye’nin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı	19
2.8. Suriye’nin Yeraltı Kaynakları	22
2.8.1. Petrol	22
2.8.2. Doğalgaz	23
2.8.3. Maden.....	23
3. SURIYE’NİN TARIMSAL YAPISI.....	25
3.1. Suriye’nin Tarım Bölgeleri	25
3.2. Suriye Krizi Öncesi Tarımsal Faaliyet.....	26
3.3. Buğday Üretimi.....	28
3.4. Mısır Üretimi.....	28
3.5. Şeker Pancarı Üretimi	29
3.6. Meyve ve Sebze Üretimi.....	30
3.6.1. Elma	30
3.6.2. Üzüm	31
3.6.3. Kayısı	31
3.6.4. Turunçgiller.....	32
3.6.5. Patates	33
3.6.6. Domates	34
3.6.7. Zeytin	34
3.6.8. Baklagiller	35
3.6.9. Yeşil sebzeler	35
3.6.10. Diğer meyveler.....	35
3.7. Suriye’nin Tarımsal Ticareti	36
3.8. Suriye Krizinin Tarım Üzerindeki Etkileri	38
4. SONUÇ	40
KAYNAKLAR	42

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler	Açıklama
M	: Metre
M ³	: Metreküp
Mm.	: Milimetre
ha	: Hektar

Kısaltmalar	Açıklama
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasılat
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
USD	: Amerikan Doları
Vd.	: Ve Diğerleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2.1. Mümbit Hilal (G. B. Gressey'den) (Öngör, 1964)	3
Şekil 2.2. Suriye Toprak Haritası (FAO,2008b).....	17
Şekil 3.1. Suriye'de tarımsal istikrar bölgeleri (FAO, 2018).....	25
Şekil 3.2. Tarım, katma değer (GSYİH'nın%'si) (Ticaret Ekonomisi, 2017).	27
Şekil 3.3. Suriye GSYİH tablosu, 2000-2010 (Ticaret Ekonomisi, 2017).....	28
Şekil 3.4. Suriye'deki Toplam Meyve Üretiminin Türlerle Göre Dağılımı....	36

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa
Çizelge 3.1. Suriye'de başlıca tahılların ekim alanı ve üretim miktarının 2010-2017 yılları arasındaki değişimi	30

1. GİRİŞ

Günümüzde mevcut nüfusun yapısı ve büyüklüğü, ülkelerin ekonomik olan yapılarını ve kalkınma politikalarını direkt olarak etkileyecek bir etkiye sahiptir. Nüfus, arz ve talep doğrultusunda hizmet ve mallara olan talebi belirlemektedir. Nüfusun ekonomik olarak yapı ile karşılıklı halde etkileşimi ile nüfus yapısı belirlenmektedir. Suriye, orta kuşakta bulunan 185,180 kilometrekarelik yüzölçümü ile dünyada tarım ve ilk yerleşik medeniyetlerin gelişmiş olduğu “*Münbit Hilal’in*” bir bölümüne sahip olan Asya ve Ortadoğu’da bulunan bir devlettir. İronik şekilde tarımın ilk defa boy gösterdiği yer niteliğini taşıya ve bütün dünya üzerinde “*Bereketli Hilal, Münbit Hilal*” şeklinde tanınan sahanın bir parçası olarak Suriye, günümüzde yaşanmakta olan beşeri ve tabii gelişmeler ile tarım sektöründen büyük oranda zarar görmüştür. Bir diğer yandan ise tarımsal olan faaliyetler ne kadar büyük denli olumsuzluklardan etkilenmiş olsa da ülke içi en önemli olan iktisadi kaynaklardan birisi hala tarımdır. Bu önem, ekonomik açığı ve temel ihtiyaç bakımından Suriye halkının sağlıklı beslenmesi için gerek duyulan besinlerin tedarik edilmesi için büyük derece önem taşımaktadır. Temelde, Suriye içerisinde bilinen aksine iç savaş nedeni ile tarımsal alanda özellikle çok ciddi oranda olmasa da bir düşüş görülse de yaşanmış olan göçler, kuraklıklar ve bazı olumsuz etkiler ülke finansmanı için tarımsal bölümlerde oldukça ciddi kayıplara sebep olmuştur. Özellikle Suriye’de bulunan bazı illerin kırsal bölge ekonomisinde tarım, yalnızca temel gıdaların sağlandığı ve buna karşılık olarak ticari hayat içerisinde ağırlığı olmayan bir faaliyet olarak görülmektedir. Suriye için tarım ne denli bir darbe yemiş olsa da ülke sanayisi ve turizmin daha büyük oranlarda gerileme yaşaması, tarımı Suriye’nin en stratejik haldeki ekonomik faaliyetlerinden birisi konumuna getirmiştir. Buna ek olarak savaşın olduğu her ülkede, çatışmalar ile birlikte oluşan temel problemin kıtlık ve gıda kontrolü olduğu görülmektedir. Suriye açısından da bu durum geçerli olarak tarıma verilen önem daha çok arttırılmış ve ülke için hayati konuma gelmiştir. Şüphesiz olarak herhangi bir bölgenin tarımsal yapısı incelenirken, o bölgenin doğal olarak sahip olduğu özellikler (bitki, iklim, toprak özellikleri, su kaynakları ve benzeri) halk için dolaylı ve doğrudan olarak etkiler oluşturmaktadır. Buna göre ise, Ortadoğu temelde insanların dünya üzerindeki ilk yaşam alanlarından birisidir. Bilinen ilk medeniyetlerin pek çoğu bu coğrafi yapı içerisinde kurulmuş ve çevrelerini de aynı boyutta etkilemiştir. Dicle ve Fırat nehirleri arasında bulunan ve bu

iki su kaynağı ile sulanmakta olan Mezopotamya, kurulan ilk kentlere ev sahipliği yapmış bu bölgede pek çok yabani bitki kültüre dahi edilmiş, birçok hayvan ise evcilleştirilmiştir. Ayrıca bu bölgede bilimsel olarak da pek çok farklı çalışmalar ve araştırmalar başlatılmıştır.

Araştırmanın Konusu

Yapmış olduğumuza araştırmanın temel konusu, dünya için büyük oranda bölgesel olarak tarih sahibi olan Suriye’de tarım ve sebze hayatının incelenmesi, bu bölgenin coğrafi koşullarının değerlendirilmesidir.

Araştırmanın Amacı

Yapmış olduğumuz araştırmanın amacında, Suriye’nin temel geçim faaliyetlerinden birisi olan zirai endüstri yani tarımın, aktivite alanları ve bu bölgede yetiştirilen bitki meyve ve sebzelerin incelenmesi bulunmaktadır.

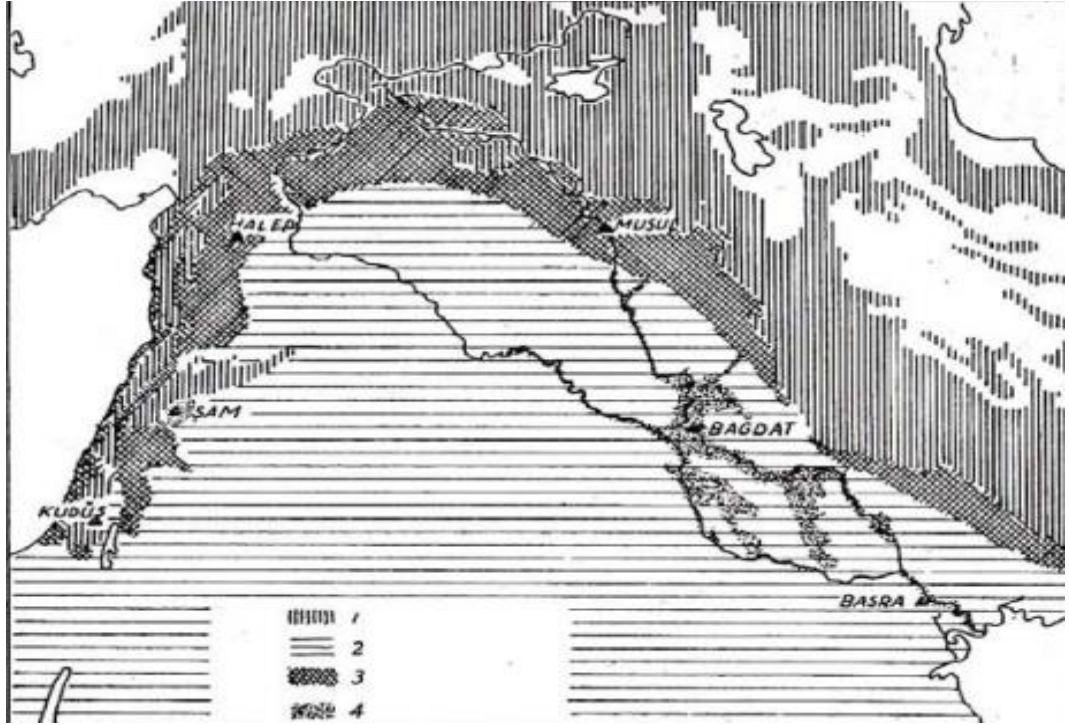
Araştırmanın Önemi

Yapmış olduğumuz araştırmanın öneminde, bilinen ilk medeniyetlerin kurulduğu Ortadoğu’da bulunan Suriye’nin coğrafi özelliklerinin tanınarak, bu bölgede görülen iklim şartları, tarım alanına verilen önem ve sebze, meyve yetiştiriciliğinin hangi alanlarda daha aktif olarak ilerlediğinin göz önüne getirilmesi bulunmaktadır.

2. SURIYE’NİN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

2.1. Suriye’nin Coğrafi Konumu

Resmi ismi “*Suriye Arap Cumhuriyeti*” olan Suriye devleti, ortalama “32°- 37° kuzey enlemleri ile 35°- 42° doğu boylamları” arasında bulunmaktadır. Suriye, Akdeniz’in doğusunda, Asya’nın ise güneybatısında yer alan Ortadoğu ülkelerinden birisidir. Golan Tepelerinin, Filistin tarafından işgal edilen bölümü ile beraber 185,180 kilometrelik bir alan üstüne kurulmuştur. Suriye’nin güneydoğusu ve doğusunda Irak, Güneybatısında Lübnan ve Filistin, Güneyinde Ürdün, kuzeyinde ise Türkiye bulunmaktadır. Kuzey ve güney doğrultusunda neredeyse 500 kilometrelik boyunca uzanmakta olan Suriye Devletinin doğudan batıya doğru olan en geniş kesimi “465 kilometre” olarak hesaplanmaktadır. Buna ek olarak batıdan 170 kilometrelik uzunluğu bulunan Akdeniz sahil şeridi de bulunmaktadır. Suriye Devleti, coğrafi bakımdan Ortadoğu’nun “*Ara Bölgesi*” konumundadır.

Şekil 2.1. Mumbit Hilal (G. B. Gressey’den) (Öngör, 1964)

Şekil 1.1’de Mümbit Hilal’in yer aldığı şekilde 1-Yüksek yerler, 2-300 mm. den daha az yağışlı saha, 3-Sulamadan tarım yapılabilen yerler, 4-Sulu tarım sahaları olarak gösterilmiştir.

Ülke bir taraftan komşusu olan Lübnan benzeri doğu Akdeniz ülkesi de olmaktadır. Ayrıca Ortadoğu tarafından “*Doğu=Levant*” ismi verilmiş olan yağışlı bölgenin bir bölümüdür. Diğer bir yandan ise anti Lübnanların doğu bölgesinde bulunan Dicle Nehri’ne kadar uzanmakta olan Mezopotamya’nın da bir parçasıdır (Öngör, 1964).

Suriye’nin coğrafi olarak konum bakımından iki adet temel özeliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki ülkenin mevcut kara kütleleri içerisinde bulunması, ikinci ise Akdeniz’e kıyısının bulunmasıdır. Her iki durum da ülkeye bazı getiriler ve götürüler sağlamaktadır. Söz gelimi tüm dünyada fakat özellikle Ortadoğu’da, ilk dönem uygarlıklarına bakıldığında, bunların genellikle akarsu boyları, kapalı havzalar ve deniz kıyıları içerisinde geliştiği görülmektedir. Yani bu uygarlıkların genellikle birçoğu suyun bulunduğu bölgeleri tercih etmiştir. Suriye’yi bu bağlamdan ele aldığımızda ise Ortadoğu’da bulunan bazı su kaynaklarına da ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Yani bu medeniyetlere Suriye ev sahipliği yapmıştır. Böyle ki, ülke içerisinde suyun bulunduğu sahalarda verimli haldeki tarım topraklarına denk geldiği için bu bölgeler müreffeh ve zengin bir hale gelmiştir. Buna karşılık ise suyun bulunmadığı bölgeler fakirlik ve yoksulluğun boy gösterdiği bölgeler olmuştur. Bu nedenle, iki büyük tutarsızlık, sedanter nüfus “*Sulak alan sakinleri*” ile çöl ve kurak bölgelerde yoksulluk ile mücadele eden göçebe halk arasında devamlı olarak bir mücadele boy göstermiştir (Tunçdilek, 1958). Bu durum ülkede bulunan devletlerin ömrü de kısa olmuştur. Bunun sebebi özellikle geçim için gerekli olan kaynakların azalmasına bağlı olan göçebe halkın hızlı bir şekilde etrafa saldırdığı görülmektedir. Bu durum temelde merkez devleti de hızlı bir şekilde zayıflatmaktadır. Özellikle 7.yüzyılda kurulmuş olan “*Büyük Arap İmparatorluğu*” bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Şöyledir ki; Bizans ordusunun 636 senesinde Ecnadeyn bölgesinde yenmesi ile, Araplar Suriye üzerinde hakimiyet kurmuşlardır. Bu durum ise “*Emeviler*” döneminde Şam’ın başkent olmasına neden olmuştur. Fakat daha sonra “*Büyük Zap Irmağı*” etrafında 750 senesinde yapılan savaşta “*Abbasiler*” hakimiyet sahibi olmuştur. Daha sonra ise 877

senesinde Mısır Valisi olan “*Ahmet Bin Tolun*”, 884 senesinde tekrardan Abbasiler, 900 senesinde İhşidler ve 968 senesinde ise Fatımiler hakim olmuştur (Erciyes, 2004).

Suriye’de hakimiyet sağlayan devletler özellikle uzun süreli hakimiyet sağlayamamışlardır. Bu durumun sebebi ülkenin coğrafi olarak kendine has niteliklerinin bulunmasıdır. Ülke özellikli olarak doğudan sürekli gelen göç dalgalarından etkilenmiştir. Ülkede bulunan tarıma elverişli olan Akdeniz kıyı şeridi ve Mezopotamya bölgesi, hem kuzeyde iklim koşullarında görülmekte olan yüksek istikrarsızlık hem de daha güneyde bulunan çöl ile çöl çevresinde bulunan sahaların istikrarsızlığının gitgide daha da şiddetli bir şekilde artması ile, sürekli biçimde dış taraftan gelen göçlere maruz kalmıştır (Tunçdilek, 1958). Aynı şekilde coğrafi konum sebebiyle Suriye, doğudan batıya ve güneyden kuzeye olmak üzere ticaret yolları üstünde bulunmaktadır. Fakat bu durum 1869 senesinden itibaren özellikle Batı ve Doğu ticaretinin temel noktasının “*Süveyş Kanalına*” geçiş yapması ile değişime uğramış ve ülke eski dönemlerdeki önemlerini yitirmeye başlamıştır. Fakat ülkenin, başka ülkelerde üretilmiş olan malları kullanabilecek derecede büyük bir nüfusa sahip olması ve ham madde kaynaklarında geniş rezerve sahip olması nedeni ile devlet üzerinde hakimiyet kurmak isteyenler için bolca çaba gerektiren bir ülke olmuştur. Şimdiye kadar yapılmış olan açıklamalarda belirtildiği şekilde Suriye, coğrafi bölge olarak kendine has özelliklerinden dolayı kuzeyde ve güneyde bulunan memleketlerden farklı özellikler arz etmektedir.

Doğu Akdeniz “*Levant Denizi*” 320,000 kilometrekarelik yüzey alanının yanında, 4384 metre maksimum derinliği bulunan dünyadaki en önemli konumdaki denizlerden birisidir (Başaran, 1993). Suriye, kuzeyde Türkiye; doğuda ise Lübnan, Filistin; Güneyde ise Libya ve Mısır’ın kıyısında bulunan “*Doğu Akdeniz’in*” doğu kesiminde yer almaktadır. Bu nedenle Suriye dış dünya ile çok daha basit ilişkiler kurabilmektedir. Buna ek olarak ülke, çok önemli yollar üstünde yer almaktadır. Suriye’nin mevcut toprakları, 184,050 kilometrekarelik bir alana sahip olmakta ve karasuları ise 1,130 kilometrekare olarak bulunmaktadır. Suriye coğrafi konum bakımından oldukça stratejik olan bir konumda bulunmaktadır. Bunun sebebi, kuzeyden güneye “*Türkiye*” ve petrol bakımından zengin olan Arap Yarımadası

arasında bulunan temel bağlantıyı oluşturmaları, doğudan batıya ise Mısır ve Irak arasında bulunan doğal koridoru oluşturmalarıdır. Ayrıca Arap-İslam dünyasında entelektüel, kültürel ve dini bir merkez olarak, fikir akımları ve politikaların kaynağı olarak görülmektedir. Bu nedenle Suriye'nin coğrafi konumunun bu özellikleri ile günümüzde de varlığını sürdürdüğü görülse de ülkenin bazı sorunlar ile mücadele etmeye devam ettiği de görülmektedir.

2.2. Jeomorfolojik Özellikleri

Güneybatı Asya; Avrupa, Afrika ve Asya kıtaları arasında bulunan coğrafi bölgenin bir ismidir. Güneybatı Asya, esas ile iki farklı jeolojik ünitelerden oluşmaktadır. Bu bölgede güney kısmında bulunan “*Arap Platformu*” farklı bir söylem ile alçak saha, kuzey tarafında ise kıvrımlı olan bölge yani “*Yüksek Saha*” yer almaktadır. Güneybatı Asya'nın, geçiş zonu şeklinde nitelendirilen bölgede bulunan Suriye, morfolojik olarak sahip olduğu görünümünü geçmiş dönemlerde jeolojik olarak oluşan tektonik hareketler sonucunda elde etmiştir.

Geçiş zonu, doğu bölgesinde “*Umman Dağlık*” kütesinden başlamaktadır. Kuzeye doğru bulunan Mezopotamya Çukuru'nun doğusunda bulunan Zagros sistemine kadar uzanmaktadır. Geçiş zonunda bulunan Suriye, kuzey bölgesinde Güneydoğu Toroslar'ın etekleri, doğu bölgesinde ise Mezopotamya ovası, batı bölgesinde Akdeniz sahil şeridince uzanmakta olan “*Antik Lübnan Dağlarını*” içerisinde barındıran monoklinal haldeki plato yüzeyleri, konsekant ve kuestalar hidrografiye şebekesi ve yakın dönemde meydana gelen volkanik durumlar sonucunda meydana gelen lav akıntıları Suriye'nin reliefini şekillendirmektedir (Tunçdilek,1971). Suriye'nin yer şekillerinin oluşmasında en büyük rollerden birisi de yapısal unsurlarda bulunmaktadır. Güneyde bulunan Arabistan masifi ve kuzeyde bulunan Alp sistemine ait olan genç kıvrım dağları arasında bulunan bölge, Suriye'nin arazisinin büyük bir bölümü kapsamaktadır. Bahsi geçen ara bölgede bulunan Suriye içerisinde, aşınım şekillerinden daha çok yapıcı olan unsurlar morfolojiye hakim olarak bulunmaktadır (Özgür, 2001). Godwana kıtasının kuzey bölümünü oluşturan Suriye, platform olarak “*Pre-Kambriumda*” oluşmuş olan çok daha eski bir formasyon olarak bulunmaktadır. Sıklıkla intrusif, billurlu şist, gnays ve granit sahirelerinden oluşmuştur (Tunçdilek,

1971). Bu alanda ise Arkeen temel tortul olarak bulunan tabakalar tarafınca örtülmüştür.

Suriye’de bulunan tortul kayaçlar: karbonifer, ülkede bulunan en yaşlı formasyonları teşkil etmektedir ve El aziz, Abd ve Jebel dağlarında görülmektedir. Mika, anhidrit, dolomit, marnlı kalker ve şist ihtiva etmektedir. Üst kretase dönemine ait olarak bulunan Mardin bölgesinde kretase formasyonlarıyla beraber bir bütünlük oluşturmaktadır. Dolomitik ve kalker temelde 7 kalkerlerden bir araya gelmektedir. Suriye içerisinde bu kalkerler geniş bir alana yayılım göstermektedir. 400 ve 1200 metrelik bir kalınlığı bulunmaktadır. Üst Kretase Paleosen, yeşil renkli ve açık gri kalkerli olan marnlardan oluşmaktadır. Bu formasyona Suriye’nin kuzeydoğusunda bulunan petrol sondajlarında da rastlanmaktadır. Kalınlığı toplamda 95 ve 700 metre arasında değişiklik göstermektedir. Eosen; Suriye içerisinde geniş bir yayılım göstermektedir. Genelde sarı renkte bulunan kalkerlerden oluşur ancak buna rağmen zaman zaman marnlar, kil ve dolomitten oluşmaktadır. Türkiye içerisinde 300 metre kalınlığa kadar ulaşabilen Eosen kalkerleri, Suriye’de bulunan petrol sondajlarında toplam 718 metrelik bir kalınlığa sahip olduğu belirtilmektedir (Atuk, 1995). Volkanik kayaçlar: Suriye içerisinde hakim olarak bulunan, Karacadağ bazaltları Arap plakası ve Anadolu plakası içerisinde Miosen’den itibaren bulunan kıta bindirmesi sürecinde, güç dengelemeleri ile bağlantılı olarak Arap Plakası üzerinde oluşmakta olan doğu ve batı istikametli kırık sistemlerden açığa çıkan bazaltlar tipik olarak plato görünümü göstermektedir (Atuk, 195). Dünyada bulunan en büyük kırık hatların geçmiş olduğu bölgede bulunan ve Suriye’nin batı bölgesini oluşturan kırık sistemi, önemli olarak volkanik alanların oluşmasında etki göstermiştir. Paleozoikte geniş kapsamlı bir deniz işgaline uğrayan saha içerisinde eski temel nubian greleri bulunmaktadır. Orta Miosen’den başlayarak, Arap plakasının kuzey bölgesine doğru hareket etmesi ile Arap plakası, Mardin Antiklinaline doğru yöneltilmektedir. Mardin antiklinalinin güney bölgesini etkin halde bir fay hattı ile kesmekte olan ve bu fayın batıya doğru uzanarak Mardin ve Derik’te bulunan Prekambrien’e ait temel haldeki birimleri açığa çıkarmasına sebep olmuştur. Batıya doğru ise bu fay doğrultusunda pek çok genç püskürme merkezlerinin oluşmasına sebep olmuştur.

2.3. İklim Özellikleri

Güneybatı Asya, iklim koşullarının bazı zamanlar farklı bileşimleri sebebi ile, kısa mesafeler ile önemli değişimler gösterme sağlayan iklim koşullarına sahip olan bir bölgedir. Bu sebeple Güneybatı Asya içerisinde Arap Platosu dahil edilmezse, çok kapsamlı alanlara yayılmış halde görülen bir iklim tipi ile karşılaşmak zordur (Tunçdilek, 1971). Suriye, Akdeniz kıyı bölgesi dahil edilmeden, tümü ile kurak ve yarı kurak olan bir iklimin etkisinde bulunmaktadır. Ensariye Dağları'nın en yüksek halde bulunan kesimleri dışında, senelik olarak ortalama sıcaklıklar Suriye'de 16 ve 20 derece arasında değişiklik göstermektedir. Dağlık bölgelerde 14 derecenin altına düşmekte olan sıcaklık ortalaması, Deyrizor bölgesinin güneydoğusunda ise bazı zamanlar 20 dereceyi aşmaktadır (Özgür, 2001).

Kış mevsimlerinde denizden uzak olarak bulunan kesimlerde bile aylık sıcaklık ortalamasının 6,5 derecenin altında bulunmadığı Suriye içerisinde, kış mevsiminde bulunan en sıcak alanlar Akdeniz kıyılarıdır. Lazkiye'de ocak ayında görülen ortalama sıcaklık 11,5 derecedir. Yaz mevsimlerinde ise ortalama sıcaklıklar bazı aylarda 26 derecenin üstüne çıkmaktadır. Sıcaklık ortalamaları Suriye'nin Rakka doğularında 32 dereceyi aşmaktadır. Özellikle düşük yağış sebebi ile karşılaşıldığında şiddetli kuraklıklar görülmektedir (Özgür, 2001). Mutlak olarak en yüksek görülen sıcaklıklar durumu göz önüne alındığında, Suriye'de bulunan en orta kesimlerin sıcaklıkları 45 derecenin üzerinde görülmektedir. Deyrizor içerisinde sıcaklık oranları 47,8 dereceye ulaşmaktadır. Akdeniz kıyısında bulunan mutlak sıcaklıkların, bazı zamanlarda düşüş görüldüğü bazı zamanlar da ise 40 derecenin üstünde görüldüğü bilinmektedir. Ocak aylarında sıcaklık kıyı kesimlerde eksi 3 derecelere kadar düşerken, iç kesimlerde eksi 9 dereceye kadar düşmektedir (Özgür, 2001). Suriye içerisinde iklimde etkili olan faktörlerden dağların uzanış ve yeryüzü şekilleri doğrultuları çeşitli iklim bölgelerinin oluşmasına sebep olmuştur. Suriye'nin batısında bulunan kuzey ve güney yönünde uzanmış olan "*Ensariye Dağları*" Akdeniz ikliminin etkisinin daha iç kısımlara girmesini önlemektedir. Yağış değerleri ve sıcaklık değerleri iç kesimlere yaklaşıldığında farklılık göstermektedir. Özellikle olarak yağış oranlarına bakıldığında, iç kesimlerde büyük oranda düşüşler görülmektedir. Kuraklığın artış göstermesi iç bölümlerde tarım bölgelerinin azalmasına neden olarak beşeri yaşam

üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Yağışın düşüş olması, yüksek sıcaklık değeri ve olumsuz farklı etkiler, Suriye'nin doğu bölgeleri ve Kuzeydoğu bölgelerinde kendisini göstermektedir. Bu görülen olumsuz etkiler sonucunda ülkenin kuzeydoğu ve doğu bölgelerinde nüfus oldukça seyrek hale gelmiştir. Suriye'de bulunan yeryüzü şekilleri, denizlere uzaklık ve denizlerin konumu, basınç sistemleri ve rüzgarlar iklim koşulları üzerinde oldukça etkilidir. Suriye içerisinde Akdeniz sahil şeridinin hemen yanında yükselmekte olan doğu kesim ve dağlık kütle, birbirleri ile farklı şekilde yağış ve sıcaklık şartlarına sahiptir. Kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru olacak şekilde iklimde açık şekilde bir değişim gözlemlenmektedir. Böylelikle bölgede, kuzey-güney ve doğu-batı yönlü çeşitlilikler sebebi ile farklı bölgeler ortaya çıkmıştır (Tunçdilek, 1971). Kuzeyden güneye olacak şekilde inildiğinde, yıllık olarak ısı oranlarının artış göstermesi ve yağış oranlarının azalması sebebi ile her farklı şeridin kuzey ucu ve güney ucu farklılık göstermektedir. Suriye'nin Akdeniz'e olan sahil kesimi, Akdeniz ikliminin etkisinde bulunmaktadır. Deniz temelde ılıman bir etki ile kış mevsiminde kendisini hissettirmektedir. Bu sebeple sahil kesimlerde kış ayları ılık olmaktadır ve kar yağışına rastlanılmaz. Sıcaklık çok nadir dönemlerde 0 derecenin altına inmektedir. Dar sahil şeridinin arkasından yükselmekte olan "*Ensariye Dağları*" barometre minimumlarına karşılık olduğu için genellikle dağların yüksek kesimlerinde daha sık yağış görülmektedir (Tunçdilek, 1971). Akdeniz'in sahil bölümünden güneye doğru gidildiğinde, ovalık alanlar ve ovaların ardında bulunan dağlık kütlede yıllık olarak bulunan yağış azalmaya başlar, en güneyde bulunan sahil şeridinde ise yağış kuzeye oranla çok fazla değildir. Sahil kesimde görülen yağışlar, genellikle Akdeniz üzerinden gelmekte olan barometre, minimumlarda temin edildiğinden yağışlar ilkbahar, kış ve sonbahar aylarında düşmektedir. Ancak yağışların çok büyük oranı kış mevsiminde görülmektedir. Kuzey kesimde görülen yağışlar, ekim aylarında başlayarak nisan kadar devam etmektedir. Akdeniz ikliminde bulunan karakteristik özellik, sahil kesiminde bulunan sıcaklık değerlerinin üstünde oldukça etkili olmaktadır. Kış aylarında genellikle ılık olarak görülen sahil kesimden dağlık bölgelere yükselme yapıldıkça sıcaklık azalma göstermektedir. Yaz ayları ise genellikle şiddetli olan kuraklık etkisi altında kalmaktadır ve sahil bölgelerinde sıcaklıklar ciddi oranda artış gösterir. Bağıl nemde görülen yüksek oran, sahil bölgelerinde yaşam şartlarını olumsuz etkilemektedir. Bağıl nemin temelde aylık oranı

Suriye'nin kıyı bölgelerinde yüzde 60 ile 90 arasında değişim göstermektedir. Bu nem ise kıyının kısmen daha yüksek bölgelerinde günlük sıcaklıkta görülen farklar sebebi ile çığ şeklinde yoğunlaşmaktadır. Suriye kıyılarında ise ortalama yıllık olarak 200 ve 250 gece boyunca tekrar eden bu şekilde yoğunlaşmalar 100 ve 150 mm'lik bir yağışa denk gelmektedir. Bu dönemde ise dağlık kütle ovalık bölgelere göre çok daha serin olarak görülmektedir. Dağlık kütle ve sahi zonu arasında bulunan sıcaklık tedricen azalma gösterdiği için, dağların denize doğru bakan yüzey kısımlarında şeritler şeklinde ziraat zonları bulunmaktadır (Öngör, 1964).

Yağışların dağılışı ve tutarı, reliefin etkisi görüldüğü şekilde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Kıyı bölgelerde ise kısa mesafeler şeklinde bolca yağış görülmektedir. Dağların denize paralel olan kesimlerinde ise yağışlar yıllık olarak ortalama 500 ve 750 mm arasında değişim gösterirken yüksek bölgelerde ise 100 mm'yi geçmektedir. Dağlık kütleinin arka bölümünde yağış hızla azalarak 125 mm'ye kadar düşmektedir. Deniz kıyılarında Lazkiye'de yıllık olarak ortalama yağış oranı ise 785 mm, Halep'te ise yağış oranı 396 mm olarak bulunmaktadır (Gözenç, 1993). Türkiye sınırlarına yaklaşıldığında bu bölgeler çok daha düşük miktarda yağış almaktadır. Ancak, daha sıcak ve kurak halde bulunmaktadır. Fırat nehrinden sonra ise "*Cebeli Sincar Dağları*" ve çevresi yaklaşık olarak 350 ve 400 mm yağış almaktadır. Bu bölge Suriye'nin en önemli tarım bölgesini oluşturmaktadır (Karaaslan, 1998). Cezire bölgesi, ortalama yıllık olarak yağış tutarının büyük bir oranını kış aylarında almaktadır ve yaz dönemlerinde daha kurak olmaktadır. Yıllık ortalama yağış tutarı 250 mm'yi aşmaz. Yağışlar her yıl farklılıklar gösterebilmektedir (Öngör, 1964). Suriye'de bulunan Fırat'ın batısında yer alan ve Güneyde "*Cebel-i Duruz*" bölgesine dek uzanmakta olan bölge çöl ya da yarı çöl olarak görülmektedir. Bu bölgede yağış yıllık olarak ortalama 100 mm'nin altında bulunmaktadır. Bu bölgelerde ise belirli biçimde bir yağış rejiminden bahsedilemez (Öngör, 1964). Çölün karakteristik olarak bulunan yapısı nedeni ile yılın belli bir bölümünde yağış görmesi imkansızdır. Yağışlar konveksiyonel şekilde ve belirsiz zamanlarda oluşmaktadır ve bu yağışlar oldukça şiddetli görülmektedir. Bazen yağış görülse de yüksek sıcaklık sebebi ile yere inmeden bu yağmurlar buharlaşmaktadır.

Ancak çok şiddetli oranlar görüldüğü zaman sel karakterli olan akarsular görülebilmektedir. Tabii bu dereler de kumlar içerisinde kaybolmaktadır. Bu sebeple çöle gelen yağmurlar, yağış olarak değersiz olsa da sıcaklık koşulları bu yağışların olumsuz sonuçlar vermesine neden olmaktadır (Tunçdilek, 1971). Suriye’de bulunan iklimde etki sahibi olan ve bu iklime şekil veren diğer etkenler rüzgarlar ve hava kütleleridir. Suriye konumu sebebiyle çeşitli hava kütlelerinin etkisinde bulunmaktadır. Suriye’yi etkilemekte olan başlıca hava kütleleri;

Kontinental Tropikal Hava Kütlesi: Arap platosu ve Büyük Sahra üzerinde ve bu bölgelerde yüksek derece basınç şartlarının görüldüğü ilkbahar, sonbahar ve kış devrelerinde görülmektedir (Tunçdilek, 1971).

Maritim Tropikal Hava Kütlesi: Doğu sahası, Atlas okyanusunda bulunan doğu bölümüdür. Asor adalarında görülen yüksek basınç merkezinde güçlenmekte olan Maritim, tropikal olan hava kütesinin genel şekilde doğru yönde hareket etmesine sebep olur. Özellikle ise kış mevsiminde, Doğu Akdeniz sahil bölgesinin sona erdiği yer, daha kaba bir sınır şeklinde görülmektedir (Tunçdilek, 1971).

Kontinental Polar Hava Kütlesi: Kış mevsiminde Avrasya’nın en geniş ovalarının kar ile kaplandığı ve sert soğukların görüldüğü esnada Sibirya içerisinde görülmektedir. Suriye içerisinde basıncın düştüğü bölgelerde Mezopotamya ve Akdeniz ovalarına kadar inmektedir. Güneyde bulunan soğuk Arap Platosu, bu hava kütlelerinin daha da güneye gitmesine olanak sağlamaktadır. Bu hava kütesinin bulunduğu yerlerde ise gökyüzü genelde gündüz ve gece boyunca açık olarak görülmektedir (Tunçdilek, 1971).

Suriye yılın belli dönemlerinde yukarıda bahsi geçen kütlelerin etkisinde bulunmaktadır. Bu kütleler, kendi niteliklerini yansıtacak şekilde bazı rüzgarlar oluşturmaktadır. Ancak bu rüzgarların hangi sınıftaki hava kütlesi özelliğini taşıdığını belirlemek zordur. Suriye, kış ve yaz mevsiminde çeşitli karakterde yerel haldeki rüzgarların etkisinde bulunmamaktadır (Tunçdilek, 1971). Suriye içerisinde yaz mevsiminde, Doğu Akdeniz sahil bölgesinde meltemler yaza göre denizlerin 24 saat

içerisinde çeşitli ısıma ve soğuması neticesin oluşan yerel bir rüzgardır. Şamal, Suriye’de genellikle yazın oluşan kuzey rüzgarlarından birisidir. Genelde Arap Platosu, Ürdün, Suriye, İran ve Mezopotamya’nın güneyinde tespit edilmekte olan ve kuzey bölgesinden gelmekte olan Şamal’ın etki alanı çok daha geniş olarak bulunmaktadır. Şamal rüzgarı, oluşumu ile beraber çok şiddetli toz bulutlarına da neden olmaktadır (Tunçdilek, 1971). Yaz mevsiminde güneyden gelen farklı bir rüzgar ise hamsin ve siroko’dur. Siroko, toz yüklü ve kuru yapılı bir toz bulutu olarak güneyden esmektedir. Özellikle yaz sonunda ve yaz başında etkili olan siroko, basınç sahası olarak Suriye’den doğuya doğru hareket etmektedir.

2.4. Doğal Bitki Örtüsü

Yeryüzünde mevcut olan çeşitli vejetasyon bölgeleri bulunmaktadır. Dünya, vejetasyon bölgeleri ile o bölgede bulunan iklim koşullarını benimseyen bitki türleri arasında oluşan bağlantının bir eseridir. Güneybatı Asya, bitkiler bakımından iyi bir iklime sahip değildir. Güneybatı Asya’da mevcut toprakların yüzde 80’i yarı kurak ve kurak bölgede bulunmaktadır. Bu bölgelerde bitkiler çok yıllık bitkiler, tek yıllık bitkiler ve efemerlerden oluşmaktadır (Tunçdilek, 1971). Güneybatı Asya içerisinde bitkilerin tabiatı, bölgesel dağılımı ve yoğunluğu üstündeki en büyük rolü iklim faktörleri oynamaktadır. Ancak bitki türlerinin dağılması konusunda, bitkilerin yoğunlaşması, seyrelmesi ve tür dağılımında iklimin etkisi olduğu gibi, bölgenin yeri, geniş periyodlu yaşanan iklim değişimleri, temelde bölgedeki hayvan topluluğu ve insanların da etkisi büyüktür (Tunçdilek, 1971). Güneybatı Asya, kurak nemli tropikal bölgelere ve kurak tropikal bölgelere kadar farklı iklim bölgelerine sahiptir. Kuraklık koşullarının boy gösterdiği çöllerde çöle uyum sağlayan türler ve tipler ayrıca çöl stepleri görülmektedir. Kuraklığın boy gösterdiği platolar ve geniş bölgeler üzerinde sukkulentler, odunsu çalılar, dikenli bitkiler, bodur çalılar, garigler ve makiler görülmektedir. Nemin bol olduğu bölgelerde ise bodur ağaçlar ile başlamış olan bitki örtüsü dağlık yörelere doğru çıktıkça farklı geniş yapraklı orman bitkileri ve ağaçlar yer almakta daha yükseklerde koniferler takip etmektedir (Tunçdilek, 1971).

İlk çağ dönemlerinde “*Doğu Akdeniz Bölgesi*” içerisinde yaşam süren Kaldeliler, Filistinliler, Mısırlılar ve Fenikeliler, gemi ve mabed yapımı için o dönemlerde Ensariye, Lübnan ve Toros dağları üzerinde bulunan sedir ormanlarını tüketmişlerdir (Tunçdilek, 1971). Suriye’nin batı bölgesi de Akdeniz ikliminin etkisinde bulunmaktadır. Bu iklimin etkisi altında gelişen çeşitli bitki formları da bu bölgede görülmektedir. Güneybatı Asya içerisinde sık bir şekilde maki oluşumları Akdeniz Bölgesinin sahil kuşağına kadar uzanmaktadır. Ayrıca Güney bölgesinde Filistin’den başlayarak, kesintili bir şekilde Kuzeye doğru Amanos ve Ensariye dağları boyunca giderek Toroslara kadar uzanmaktadır. Akdeniz sahil kuşağı ise daima yeşilliğini koruyan sık bir maki formasyonu ile bilinmektedir. Genelde sahilden 400 ve 700 m arasında kalmakta olan bu bitki örtüsü çeşitli yeryüzü şekillerinde farklılıklar gösterebilmektedir. Buna ek olarak bu bölgenin tipik bitki örtüsü, genelde ağaççık, çalı, stepik otlar ve ağaçlardan oluşmaktadır. Boyları ortalama 1,5 ve 4 metre arasında değişim gösteren bazı meşe topluluklarına ise yine bu bölgede rastlanılabilmektedir. Ayrıca bu türlerin arasında boyları ortalama 6 ve 8 metreye ulaşabilen “*Kocayemiş*” ağacına da rastlanılabilmektedir. Akdeniz bölgesinin alt kısmında ise yalnızca yapraklı ağaçlar yerine farklı çam türleri de bulunmaktadır. Bu çamların arasında en karakteristik olanı “*Kızılçam*” ve “*Halep Çamı*” olarak bilinen çamlardır. Bu zon içerisinde ayrıca çam ve meşe türleri arasında yabanmersini, harnup, zeytin, zakkum, sandal, sakız ve ergüvan gibi ağaççıklar ya da ağaçlar da bulunmaktadır.

Makilerin bozulduğu ve düzensiz olduğu bölgelerde çalılıklar daha kısa boylu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalı formasyonlarına “*Garig*” adı verilmekte ve genel olarak lavanta, kekik, kermez meşesi ve defne benzeri türler ile anılmaktadır (Tunçdilek, 1971). Akdeniz bölgesinde vejetasyon bakımından ikinci zon 600 metreden sonra başlamaktadır. Ancak bu zonda bulunan bitki örtüsü, bakım koşulları, ısı faktörü ve yağış tutarlarının yer değiştirmesi sebebi ile ana karakter çok fazla değişmez. Buna ek olarak şekil bakımından pek çok önemli değişiklik oluşmaktadır. Ensariye dağlarında bulunan koniferlerin hüküm sürdüğü karışık orman bölgesi 1200 metreye kadar çıkmaktadır. Bu zon içerisinde genellikle meşeler ile karışık olan fıstık çamı, göknar, sedir, servi ve ardıç ağaçları birlikte bulunmaktadır. Bu zon içerisinde koniferler ile birlikte yapraklı ağaçların oluşturduğu karışık yapraklı halde bir orman

kuşağı meydana gelmiştir. Ancak 1200 metreden sonra ağaç çeşitlerinde bazı değişiklikler görülmeye başlanır ve bu bölge Lübnan Sediri, Klikya Göknarı ve Bodur Ağacın bölgede yoğun bir şekilde bulunduğu görülmektedir. Bu türler arasında ise Lübnan sediri, en karakteristik olan türdür. Günümüzde Lübnan sediri çok az miktarlara düşmüş olsa da insanların bulunmadığı bölgelerde hala varlığını sürdürmektedir (Tunçdilek, 1971). Suriye’de mevcut Akdeniz ikliminin yayılma alanı dışında bulunan farklı bir vejetasyon bölgesi ise Mezopotamya ile Suriye çölü bölgelerini içinde bulunduran alçak platolar üstündeki yarı çöllerin stepleri ile çölümsü haldeki step bölgeleri oluşturmaktadır. Bu stepler, Suriye’de bulunan Havan ovası ile beraber Halep, Humus, Şam ve Hama gibi vahaların da içerisinde olduğu verimli ovalar dizisini oluşturmaktadır. Güçlü karasal iklimin hükmünde olan ve Akdeniz rejiminin boy gösterdiği bu bölgede Batı Akdeniz tek nem kaynağıdır. Bölgedeki nemi batı Akdeniz’de bulunan ve doğu tarafından hareket etmekte olan barometre minimumlar oluşturmaktadır. Bu sebeple yağış genellikle kış mevsimlerinde gerçekleşmektedir. İlkbaharın son dönemlerinden itibaren sonbaharın ortalarına dek bölgede yağış görülmez. Yağışın az olmasının yanında güneyde bulunan çölün termik koşulları bu bölgeyi etkisi altına alarak, yaz devresinde tümüyle bir kuraklık yaşanmasını sağlar. Bölgenin kuzey bölümünde ise yağış miktarı 300 ile 400 mm’ler arasında değişim gösterir. Güney bölgesinde ise bu yağış tutarı 200 mm’ye kadar düşmektedir. Buna ek olarak kuzey bölgesinden güneye doğru yağış devresi düşüktür. Sonuç olarak 200 mm’nin altında bulunan yerlerde step yerine çölümsü stepler görülür (Tunçdilek, 1971). Uzun ömürlü çok yıllık bitkilerden bazıları ise bu kurak ve yarı kurak haldeki step sahasında bulunmaktadır. Geofit ismi verilen yumrulu ve soğanlı bitkiler özellikle bu step sahasında görülmektedir. Çiğdem, nergiz, sümbül, süsen, lale, mor ya da beyaz susam, zambak gibi soğanlı bitkiler, toprağın ıslısının arttığı ve nemlendiği kış sonu ile bahar döneminin başlarında faaliyete geçerek yeşillenir ve yaz dönemlerinin başında ise çeşitli renkli çiçekler ile görülmektedirler. Ancak yaz dönemlerinde sıcaklığın artış göstermesi ile fonksiyonlarda bir duraklama oluşur ve gelecek senenin optimum koşullarının gelişmesini, toprağın alt kısmında beklemektedirler (Tunçdilek, 1971). Özellikle Halep, Hama, Humus, Havran Ovası ve Şam gibi vahalar içerisinde bitki örtüsünün hüküm sürdüğü türü oluşturan ve buraya özgün bir ağaç olan *Populus Euphratica* yani “*Kavak*” ağacıdır (Öngör, 1964).

Suriye’de çölümsü olan step sahası ise, Ürdün şehrinin doğusunda bulunan platolar sahasında başlayarak kuzeye doğru, doğu ve orta Suriye’yi içine alarak “*Büyük Nüfud Çölü*” başlangıcında sona ermektedir. Görünüş olarak bir ovayı andıran sahada, toprak örtüsü neredeyse yok denilecek miktarda azdır ya da varsa bile çok ince bir tabaka halindedir. Toprak fakirliğinin kaynağı ise bitki örtüsünün olmaması sebebi ile sıkça yaşanan erezyondur. Bu sebeple çöl sahası içerisinde bitki örtüsüne çok az rastlanmaktadır. Ancak bu durum, bölgede bitki örtüsünün hiç bulunmadığı anlamına gelmez.

Büyük Suriye Çölü bölgesinde büyük bir bölümde efemerler görülmektedir. Yaşam süresi kısa olan bitkilerin tüm yaşam süresi neredeyse 6 ya da 8 hafta içinde bitmektedir. Bunların gelişmesi ise kışın azalacak olan yağışlar ile bağlantılıdır. Özellikle ise Suriye Çölü içerisinde bulunan efemerlerin büyük bir bölümü ocak ayı içerisinde çimlenmektedir. Bu bitkiler mart ayında ise yaşam sürelerini tamamlamaktadır. Bunların arasında ise sıcaklığa direnç göstererek ömrünü uzatıp temmuz ayına kadar ayakta kalabilen efemerler de bulunmaktadır. Efemerlerin büyük bir bölümü kuraklığa ve sıcaklığa karşı koymaktansa bu devreyi kapatmayı ve faaliyetlerini bitirmeyi daha uygun bulan bitkilerdir. Efemerlerin çimlenebilmesi için gerekli olan yağış 25mm’dir ve yağıştan sonra hemen çimlenebilirler (Tunçdilek, 1971).

2.5. Toprak Yapısı

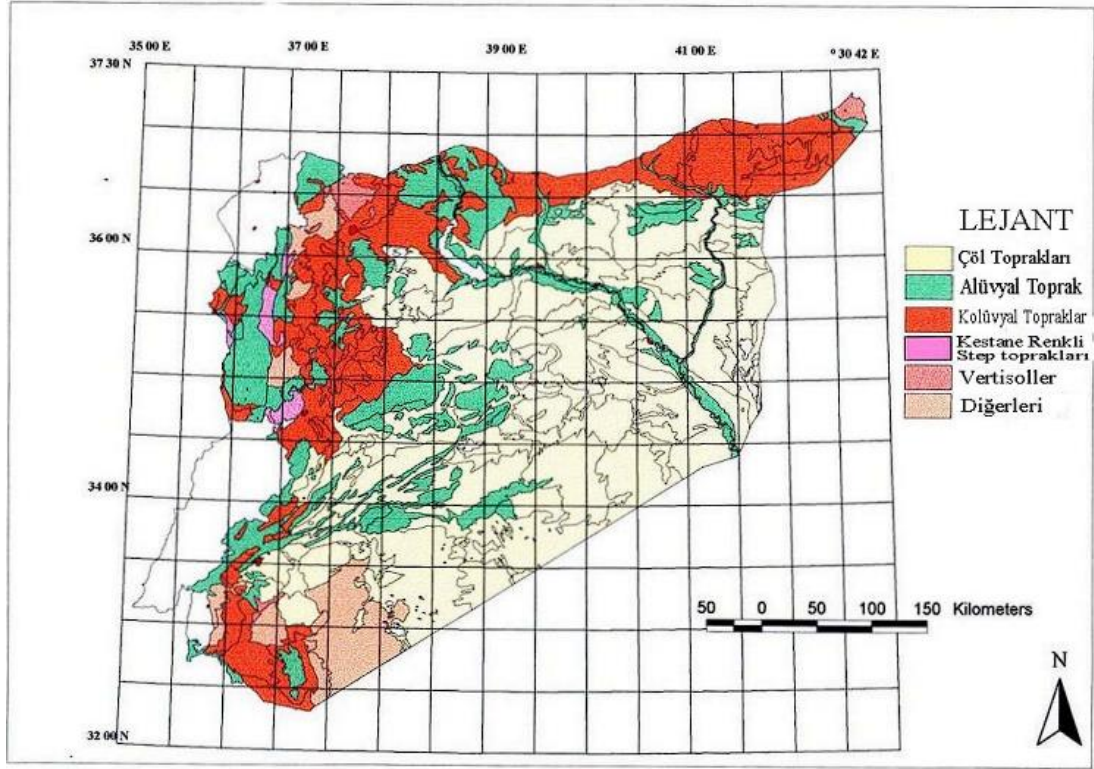
Toprağın oluşum aşamasında relief, zaman, iklim, bitki örtüsü ve mikroorganizmaların oldukça etkisi bulunmaktadır. Güneybatı Asya içerisinde mevcut toprak türleri incelendiği zaman toprak çeşitlerinin büyük bir kısmının bugün mevcut iklim koşulları altında oluştuğu bilinmektedir. Bu topraklar Tersiyerdeki ve Kuaternerde bulunan iklim koşullarında oluşmuşlardır. Günümüzde Güneybatı Asya bölgesinde olgun toprak grupları içerisinde bulunan bu tip topraklara “*Paleosol*” denilmektedir. Bu bölgelerde bulunan toprakların büyük bir bölümü yarı kurak ve kurak bölgelerin içinde kalmaktadır. Suriye topraklarının büyük bir bölümünü yarı kurak bölgeler ve çöller oluşturmaktadır. Bu sahalarda mevcut olan yağışlar genellikle az olduğu için, bu koşullarda toprağın yıkanması çok zordur (Tunçdilek, 1971).

Zonal topraklar, Güneybatı Asya’da bulunan oldukça büyük bir alanları kapsamaktadır. Ancak, zonal toprağın oluşması için yağış süresi ve miktarı ile zamanın ayrı bir rolü bulunmaktadır. Kimyasal ve fiziksel ayrışmaya maruz kalan toprak, genel olarak yeni oluşmuş bir topraktır ve ana kayanın etkisini yansıtmaktadır. Suriye’de bulunan zonal topraklar, Akdeniz iklim şartlarının yayılma sahasına tekabül eder konumdadır. Akdeniz bölgesi ve ikliminin tipik topraklarını “*Terra-rosalar*” meydana getirmektedir. Terra-rosalar, Suriye içerisinde geniş alanları kapsamaktadır. Akdeniz bölgesinde bulunan topraklar, yazın bol kuraklığı ve kış ayının şiddetli yağışları altında gelişmiş topraklardır. Bahsi geçen topraklar, Akdeniz iklimi ve Kalker kaya üstünde oluşmaktadır. Terra-Rossanın kontrolünde silis bol olduğu gibi aynı zamanda alkali maddeler de bol miktarda bulunmaktadır. Yüksek oranda demir ve az miktarda humus ile bu topraklar genel olarak kırmızı ve parlak bir renktedir. Suriye içerisinde bulunan bazalt tabakaları üstünde oluşan kırmızı renkli topraklar, genellikle aşağı yukarı olan kalker orjininden gelen ile ayı özelliklere sahiptirler. Fakat bazalt üzerinde bulunan terra-rossanın kimyasal içeriği biraz fazla olduğu için kırmızı renkteki parlaklık çok fazla değildir (Tunçdilek, 1971).

Güneybatı Asya’da bulunan sub-tropikal çöl bölgelerini daha kuzeyinde, yağışların artış göstermesi çölümsü olan step topraklarda serozyomları geliştirmektedir. Bu serozyomların, Güneybatı Asya’daki sahaları çok geniş bir alana sahiptir. Serozyomlar gri renktedir ve Suriye bölgesindeki iç kesimleri kesintisiz bir şekilde kapsamaktadır. Bazen esmer renkli olan serozyomların renklerinin oluşmasında en büyük etken steplerdir. Sonbahar ve ilkbahar yağışları ile senede iki defa yeşeren bu topraklar içerisinde az miktarda da olsa humus bulunmaktadır. Bu topraklar, kireç açısından oldukça zengindirler ve bu nedene alkalidirler. Bu topraklar üstünde tahıl tarımı da yapılabilmektedir (Tunçdilek, 1971).

Azonal kumların bulunduğu topraklar da Suriye içerisinde çok geniş bir alanı oluşturmaktadır. Genelde alüvyonlardan oluşan bu toprakların en sık bulunduğu bölüm Mezopotamya Ovası’dır. Alüvyal topraklar, temelde akarsu sistemleri tarafından çeşitli bölgelerden getirilmiş orijinali değişik topraklardır. Azonal topraklar, Fırat’ın kolları olan Habur, Belih, Mezopotamya Ovası ve Fırat nehrinin kalan

kısmında oldukça yoğun olarak görülmektedir. Suriye’de nüfusun çok olmadığı bölgelerin başında çöl toprakları bulunmaktadır. Bu bölgelere ortalama kilometre başına 1 ya da 2 kişi düşmektedir. Çöl topraklarının sıcaklığının fazla olması, yağış almaması ve verimsiz olması gibi etkenler yüzünden, bu bölgelerde tarım faaliyetleri sürdürmek oldukça zordur. Şekil 1.2 üzerinde Suriye toprak haritası gösterilmektedir.

Şekil 2.2. Suriye Toprak Haritası (FAO,2008b).

2.6. Suriye’nin Coğrafi Konumunun Teopolitik Boyutu

Hükümetlerin ve bu hükümetlerdeki yöneticilerin çizdikleri stratejiler, uyguladıkları hamleler, koymuş oldukları hedeflerinde, hangi inanç ile öğreti mevcut olursa olsun, mistik ve dini itikatlarının, ilahiyat kurallarının etkisi ile olmasına “*Teo-Politik*” denilmektedir. Teo-politik, kısaca dini sebepler ile siyasetin yönlendirilmesidir. Politik ve Teolojik kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuş bir kavramdır (Erandaç, 2017: Öztürk, 2018). Bütün semavi dinlerin temelde yayılma bölgesinin bu bölgede olması, küresel hakimiyetlerde teo-politik amaçların bu bölgeye odaklanmasına sebep olmaktadır. Yahudilerin “*Kadim Vatanlarına Dönüşünü*” içermekte olan Arz-ı Mevud

içerisinde “Yahudi Devleti” kurmayı amaçlayan siyasi bir hareket olarak bulunan Siyonizm için, Suriye toprakları oldukça önemli bir merkez noktasıdır. Tanrı Yahova tarafından “İbrahim Peygamber” ve onun soyuna vermeyi teklif ettiği alan verilen adlardan en meşhuru olan Arz-ı Mevud oldukça önemli bir konudur (Karaman, 2009).

Hristiyanlar ve Yahudiler tarafından kutsal olarak kabul edilen “Eski Ahit” içerisinde farklı baplarda bu bölgelere “Kenan Toprakları ve Vatan” gibi ifadelerle yer verilerek, bu bölge ikinci bir mabet döneminden sonra Arzı Mevud olarak adlandırılmaktadır. Yeni Ahit’te aynı bu şekilde kullanılmaktadır (Küçük, 1991). Tekvin (15/18-21) içinde bu durum “O gün Rab İbrâhim’le anlaşma yaparak dediki: Mısır ırmağından büyük Irmağa, Fırat Irmağına kadar uzanan bu toprakları, Kenîler’i, Kenizzîler’i, Kadmonîler’i, Hittîler’i, Perizzîler’i, Refalar’ı, Amorîler’i, Ken’anlılar’ı, Girgaşîler’i, Yebusîler’i senin soyuna verdim” bu şekilde geçmektedir. Suriye’deki durumun, bölgede boy gösteren vekalet savaşlarının yalnızca ulusların mevcut kendi çıkarları ve siyasal üstünlük savaşı ile açıklanmayacağı bellidir. Kitabı Mukaddese iman etmiş olan “Siyonist Hristiyanlar” için de aynı biçimde önemini koruyan bu coğrafyanın en önemli stratejik konumu Türkiye’nin güneydoğusu ile Suriye’nin kuzeyidir. Evanjelist olan Hristiyanlar tarafından İsa Mesih’in tekrardan göğe çıkmasını hızlandırmak için kötü ve iyi arasında savaş yapılarak, Deccal’in bozguna uğratılacağı ve bin yıllık mutluluk ile huzur çağının başlangıcı olan “Armageddon Savaşının” icra edilmesi oldukça ehemmiyetlidir. Bu Teo-politik nazariyenin mevcut bilinçaltı numunelerinin Hollywood endüstrisi tarafından üretilmiş olan farklı moda, dizi, film ve eserlerde de görülmesi mümkündür. Kabalistlik öğelerin bol miktarda kullanıldığı ve “Kitabı Mukaddese” çokça referans sağlanan bu dijital hegemonya içerisinde bütün dünya kamuoyları da aynı şekilde bu konuya zemin hazırlamaktadır (Kurtoğlu, 2014). Amerika Devleti’nin kuruluşundan itibaren bir ulus olma sürecine kadar geçen zamandaki tarihi aşamada, etkinlikleri arttırarak günümüzde kadar gelmiş olan “Protestan Hristiyan Amerikan Evanjelizmi” özellikle 1970 senesi ve sonrasında daha çok politik destek ile cumhuriyetçilerin yanında olmuşlar ve Amerikan Politik arenasında “Yeni Hristiyan Sağının” oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Başkanlık seçimleri sırasında ekonomik ilişkilerde oldukça nüfuzlu olan Fundamentalist ve

Evanjelist kuruluşlar, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Etkinlerini Amerika'nın dış politika eylemleri içinde ve söylemlerinde ki siyasi dilde göstermişlerdir.

2.7. Suriye'nin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı

Kentleşme, Suriye içerisinde neredeyse 10 asırlık “*Roma İmparatorluğu*” egemenliği ile kadim bir şehir ve haberleşme kültürünü de kendisi ile birlikte getirmiştir. Tedmur, Bosra ve Lazkiye şeklindeki turistik ve tarihi mekanlar bu bölgedeki bu tarihi altyapıya ait olan izler olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam devleti hakimiyetinin derin şekilde izleri, Şam ve Halep gibi hem kültürlüğün hem de nüfusun kalabalık şehirlerde görülmesi mümkündür. Bu tarihi kavşaklara yer veren en önemli şehirler ise “*Osmanlı İmparatorluğu*” yönetiminde ihtişamını devam ettirmiştir. 1950 ve 1960 senelerinde oluşan hızlı kentleşme ve beraberinde kırsaldan kente olan aşırı göç ile kırsal alan ile şehir arasındaki yapı farklılıkları da giderek artış göstermiştir. 2017 senesinin verilerine göre ülkenin nüfusunun yüzde 58,5'i şehirlerde otururken, yüzde 41,5'i ise kırsal bölgelerde yaşamaktadır (Irvine vd., 2019). Suriye'de yaşanan kriz öncesi ülke nüfusunun neredeyse yüzde 80'i okuma yazma biliyordu. Eğitim sistemi ise Ülke içerisinde bulunan temel ve orta eğitim seviyesindeki okullar da dahil olarak bütün eğitim kuruluşları “*Suriye Eğitim Bakanlığı*” tarafınca desteklenerek denetlenmektedir. Bu bakanlık, bütün ülkede bulunan müfredat yapısının, her farklı eğitim materyalleri ile direkt olarak sorumlu olduğu kurumdur.

Hafız Esed'in Suriye üzerinde yönetimi işgal etmesi ile Sosyalizm, 1963 senesinde resmi olarak ekonomik politika haline gelmiştir. O zamandan itibaren, sanayileşme ve sosyalist dönüşüme eğilim olmuştur. Ticaret alanında, devlet kontrolü temelde döviz işlemleriyle sınırlandırılmaktadır. Kooperatifler ve küçük işletmeler hala faaliyetlerine devam etmektedir. Suriye içerisinde 1970 senelerinde İşgalci rejim, “*infitah*” olarak isimlendirdiği liberalleşme ve kalkınma açılımları ile birlikte farklı projeler ve programları ortaya atmış, fakat yolsuzluk, sermaye yetersizliği, farklı Arap Ülkeleri ve ABD dış yardımları ile devam eden ekonominin devam ettirilemez sebepleri ile amaçlarına tam olarak ulaşamamıştır.

Hafız Esed'ten sonra yönetime geçen oğlu Be ar Esed'in batılı görünümü, batıda eğitim alması gibi özellikler ve kendisi hakkında uluslararası yayın organizasyonlarında yenilikçi olarak bahsedilmesi, Suriye içerisinde ekonomik ve politik olarak bazı çeşitli reformların yapılacağına dair halkı umutlandırmı tır. Fakat verilen vaatler halkın bir kesimine gerçekleşmiştir bu da savaşın en büyük sebebi olmuştur.

Suriye'de kriz öncesi genel olarak ekonomik görünüm ele alındığı zaman temel ihracat kalemleri, hayvancılık ve canlı hayvan, sebze, tuz, petrol ve petrol ürünleri, baharat, tarım ürünleri, demir,  elik, sülfür ve kahve olarak, temel ithalat kalemleri de teknolojik makineler, araç ekipmanları, yedek parçalar, plastik ve elektronik ürünler karşımıza çıkmaktadır.  lke içerisinde  eker pancarı üretimi de oldukça önemli bir konuma sahiptir. Mısır ve arpa da diğer önemli tahıllar içerisinde bulunmaktadır. Bu tahıllar özellikle Kuzeydoğu Suriye bölgesinde üretilmektedir. Pamuk Suriye için en büyük ve önemli ihracat kalemlerinden biri olarak bulunmaktadır. Mercimek temel olarak iç piyasa içerisinde en çok talep görmekte olan besinler içerisinde bulunsa da e  zamanlı olarak çokça ihracatı sağlanmaktadır. Diğer ihracat ürünleri içerisinde soğan, kavun, domates ve patates bulunmaktadır. Elma,  z m ve zeytinler de iklim şartlarının uygun olduğu bölümlerde üretilmektedir. Sahil boyunca portakal, limon ve narenciye ağaçları yetiştirilmektedir. Lazkiye  evresi içindeki bölgede yüksek kalitede tütün üretilmektedir. Kümes hayvanları, deve, koyun ve sığır da dahil olarak hayvan yeti tiricili i de en önemli i  b l mlerindendir. Genel bir şekilde hayvancılık ve tarım sektörünün sürekliliği niteliğinde sanayileşme ve atolyele me bulunmaktadır (Irvine vd., 2019). Suriye'de iletişim ve ulaşım altyapısı 2011 senesine kadar Hafız Esed dönemine göre oldukça hızlı gelişim göstermiştir. 1998 kilometrelik demiryolu a ının çokça geli tirilmemesi nedeni ile yolcu ve y k sevkiyatının yüzde 90'ı karayolu hatları aracılığı ile yapılmaktadır. Demiryolu kullanımı hususunda akılı iyileştirme projelerinin oluşturulması ve faaliyetlerin tamamlanmasından sonra, Mayıs 2008 senesinde  evre ülkeler ve ülke içerisinde demiryolu seferleri tesis edilmiştir. Haseki, Homs,  am, Hama, Lazkiye, Halep ve Deyrizor gibi kalabalık şehirler arasında bulunan ulaşım güzergahları, mevcut talebe karşılık olarak ihtiyaçlara cevap sağlamaktadır. Ülkede bulunan karayolları 2006 yılı verileri ile toplamda yaklaşık

olarak 97401 kilometreye ulaşmış ve bu değerin içinde olarak söz konusu mevcut yılların 1103 kilometresini otoyollar oluşturmaktadır. 2001 senesinin ilk dönemlerinde Suriye, Lübnan ve Mısır yönetimleri, Suriye ve Mısır doğalgazını piyasaya transfer etmek için 1 milyar USD değerinde ve toplamda 1200 kilometrelik “*Arap Boru Hattı*” oluşturulması yönünde mutabık bulunmuşlardır. Mezkur boru hattının Ürdün ve Mısır etapları kullanıma dahil edilerek Ürdün hududundan Humus iline kadar gelen 314 kilometrelik boru hattı bitirilmiş, Humustan Türkiye’nin 2009 senesinde gerçekleştirdiği mutabakat ile beraber Türkiye sınırı içerisinde 230 kilometrelik bölümün, 2011 senesinde tamamlanması tahmin edilmekteydi. Bu proje dahilinde “*Arap Doğalgaz Boru Hattı*”, Mısırdaki bulunan doğalgazı Orta Asya, Azerbaycan ve İran boru hatları ile birleştirerek Türkiye’yi Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının ortak noktasındaki enerji koridoru konumuna getirecekti. Fakat rejimin sergilediği tavır, iç karışıklıklar, istikrarsızlık ve kaos sebebi ile projede gelişim sağlanamamış, Türkiye tarafından proje askıya alınmış ve ülke içindeki bütün sektörlerde ciddi bir daralma görülmüştür. Ayrıca her çeşit ekonomik faaliyette ciddi küçülmeler oluşmuş, Suriye coğrafyasının en büyük sanayi merkezlerinde bulunan üretim ve işlemler neredeyse durma noktasına gelmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018; Birleşmiş Markalar Derneği, 2012; DEİK Raporu, 2014). İktisadi olarak karar alma uygulamalarının neredeyse hepsinin devlet tekelinde bulunması, devlet bürokrasisi içinde güç sahibi olan siyasi ve askeri elitlerin de mevcut çıkar düzeninin sürekliliği yönünde değişim sürecine karşı diren göstermelerine neden olmuştur. Rejimin tesis edilmesinde yatan felsefe, mezhep ayrımcılığı ile bağlantılı olarak kültürleri Suriye’nin demokratikleşme problemini ortaya koyarak, bireysel özgürlükler ve kişi hakları bakımından ihlaller de bu azınlık iktidarına karşı mevcut muhalefetin güçlendirilmesidir. Bu nedenle reform ve değişim talepleri devlet yönetiminde görev almayan, kaynaklara tam erişimi bulunmayan ve büyük bir bölümü oluşturan Sünni kesimden gelmekteydi. Bu istekler rejime ve rejim sadakatine balı olarak devlet burjuvazisine göre şüpheli olarak nitelendiriliyor ve ülke rejimine karşı bir tehdit olarak görülmüyordu. Sistemin korumaları 2003 senesinde Irak’ın işgal edilmesi ve 2006 senesinde Lübnan savaşlarını gündeme getirerek kriz algısı ile vaat vermekte olan reformların pek çoğunu sekteye uğratmıştır.

Suriye krizinin oluşmasına kadar olan süreç içerisinde Beşar Esede devamlı olarak çeşitli vaatlerde bulunan fakat hiçbir şekilde faaliyeti olmayan bir çizgide ilerleme gerçekleştirmiştir. Çeşitli bölgelerde ise Beşar Esed için “*Babası ile aynı*” yorumları yapılmaya başlanmıştır (Salık, 2011).

2.8. Suriye’nin Yeraltı Kaynakları

2.8.1. Petrol

Petrol, Suriye ekonomisi açısından en önemli kaynakların başında gelmektedir. 1955 senesinde bir Amerika şirketi ile, 1956 senesinde bir batı Alman ortaklığı ile düzenlenen anlaşmalar ile başlanılmış olan petrol aramaları, ilk defa ülkenin kuzeydoğusunda bulunan “*Karatchok*” içerisinde çıkarılmıştır. Daha sonra ise petrol çıkarılma işlemi “*Suweidiyah*” kuyusu ile sürdürülmüştür. Ancak çıkarılan petrolün de kaliteli olmadığı anlaşılmıştır. 1963 senesinden sonra bu kuyular içinde millileştirilmiş ve 10 sene boyunca petrole yönelik araştırmalar “*Genel Petrol Araştırmaları Şirketi*” adlı kamu kuruluşu tarafınca SSCB yardımı ile devam ettirilmiştir.

1968 senesinde faaliyete başlamış olan “*Suweidiyah Kuyusu*” senelik petrol üretimi birinci senede 1 milyon ton olarak çıkarılmış ve bu petrolün 833 bin tonu dış ülkelere ihraç edilmiştir. Petrol üretimi Karatchok kuyusu ile hizmete girerek 3,2 milyon tona kadar artış göstermiştir. Üretim istisnalar yerine devamlı olarak artış göstermiştir.

- 1974 senesinde 5,4 milyon ton
- 1979 senesinde 6,3 milyon ton
- 1980 senesinde 8,3 milyon ton
- 1983 senesinde ise 9,5 milyon tona ulaşmıştır.

Petrolde bulunan kükürt tenörünün yüksek olmasına rağmen petrol, ülkenin ihracattan sağladığı gelirin yüzde 70 oranını tek başına oluşturmaktadır (T.C Şam Büyükelçiliği Ekonomik ve Ticaret Müşavirliği,1989). Suriye’de bulunan ilk ticari petrol bölgesi 1968 senesinde faaliyete geçmiş, fakat 1980 senelerinin ortasına kadar elle tutulur bir icraat yapamamıştır. Ülke temelde Ortadoğu standartlarına göre büyük bir petrol

kaynağı olmayarak, Petrol ihracı sağlayan ülkelerin kurmuş olduğu “*The Organization of the Petroleum Exporting Countries OPEC*” örgütüne de üye değildir. Ayrıca petrol, ekonominin en temel ürünü haline geldiğı günden itibaren, Suriye’nin petrol ihracı toplam mevcut ihracın 3/2’sini, yurtiçi gelirlerin de yüzde 15 ve 20 oranını oluşturmaktaydı. Ülke içerisinde üretimi yapılan petrol, 1986 senesinden 1995 senesine kadar stabil bir şekilde artış göstermiş, 1995 senesinde günlük üretim 600 bin varil ile maksimum seviyeye ulaşmıştır.

2.8.2. Doğalgaz

Petrol üretiminde yaşanan düşüş ve iç piyasa içerisinde artmakta olan enerji ihtiyacı ile beraber 1999 senesinden itibaren devlet, ülke içindeki doğalgaz rezervlerinin daha aktif bir biçimde işletilmesine ve keşfine yönelik politikalar düzenlemiştir. Suriye’de bulunan ve yeni kurulmuş enerji santrallerinin birçoğı doğalgaz aracılığı ile çalışmaktadır. Palmira yakınlarında, ülkede bulunan en büyük doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Mevcut doğalgaz üretim miktarı 1997 senesinde 2 milyar m³ iken, 2003 senesinde bu miktar 8,5 milyar m³ civarına yükselmiş ve 2004 senesinde ise 8,1 milyar m³ olarak kayıt edilmiştir (İGEME, 2004c). Ülkede üretilmekte olan doğalgazın büyük bir bölümü kuzeydoğuda, arta kalan bölümü ise Suweidiyeh de bulunan bölgelerden çıkarılmaktadır. 1997 senesinin Ekim ayında Palmira şehri yakınlarında tekrardan bir doğalgaz kaynak keşfi yapılmıştır ve boru hatları hemen döşenerek işleme tesisleri kurulmuştur. Böylelikle doğalgaz sektörünün gelişmesi ivme kazanmıştır. 2005 senesi sonunda ise yurtdışı şirketlerin hizmet sözleşme süreleri dolmuş, böylece işlemler Suriye Gaz şirketi tarafınca gerçekleştirilmiştir.

2.8.3. Maden

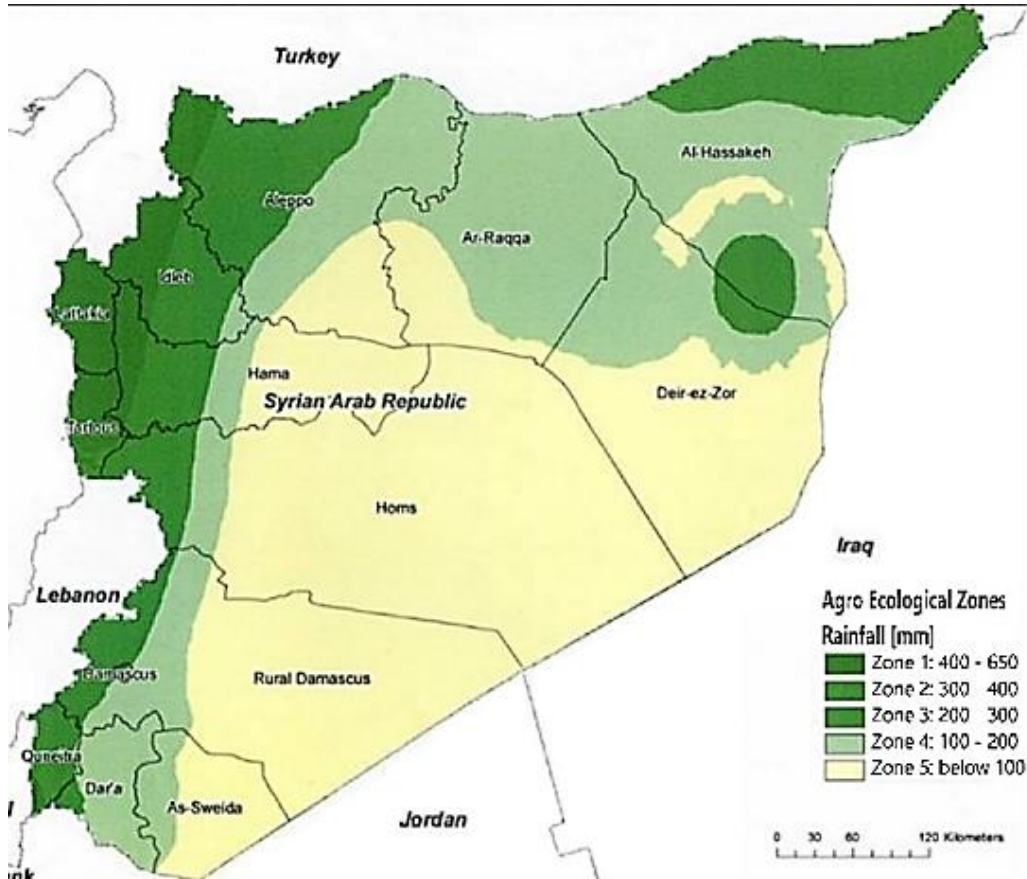
Fosfat, Suriye’de çıkarılmakta olan madenler arasında en önemli bulunandır. 1990 senelerinin başında üretim hızlı bir biçimde düşüş yaşamış, dünya üzerinde fosfata olan talebin azalması ile fiyatların düşmesi sonucu 1990 senesinde 1,63 milyon tona yakın fosfat madenciliğı 1993 senesinde 930 bin tona düşmüştür.

1993 senesinden sonra üretim tekrardan artışa geçerek, 2002 senesinde 2 milyon tonun üstüne çıkmıştır. Fosfat ile beraber Suriye’de kum taşı, mermer, çakıl taşı ve alçı taşı da çıkarılmaktadır. Ayrıca bu ürünlerinde ihracı sağlanmaktadır (İGEME, 2004c).

3. SURIYE’NİN TARIMSAL YAPISI

3.1. Suriye’nin Tarım Bölgeleri

Tarımsal olarak planlama yapmak amacı ile, Suriye’de bulunan araziler, yıllık yağışın miktarına ve dağılımına göre beş bölgeye ayrılmaktadır. Bunlar temelde arazide yetiştirilen ürünlere ve ürün rotasyonlara göre belirlenmektedir (Al-Ashram, 1990). Şekil 2.1’de bu sınıflandırma gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Suriye'de tarımsal istikrar bölgeleri (FAO, 2018)

Bölge 1: Senelik yağış miktarı 350 mm’yi aşan bu bölgede, Golan tepelerini, Halep Valiliğinin kuzey bölgesini, kıyı bölgesini, Suweida’da bulunan dağlık araziye ve Türkiye sınırını kapsamaktadır. Ayrıca bu bölge Suriye’nin mevcut topraklarının yüzde 15’ini de içerisinde bulundurmaktadır (Saker vd., 2001). Pamuk, arpa, mısır, buğday ve şeker pancarı ile beraber karpuz ve kavun, tütün, verimli sebzeler ve

ağaçlar, yüksek miktarda yağışlar sebebi ile bu bölgede yetiştirilmektedir (Dünya Bankası, 2008; FAO, 2003a; Saker vd., 2001). Bölge 1: kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar;

- A. Bu bölgenin senelik yağış oranı ortalama 600 mm'nin üstünde bulunur ve yağmurla beslenmekte olan ürünler basit bir şekilde yetiştirilebilir.
- B. Bu bölge için senelik ortalama yağış oranı 350 ve 600 mm arasında değişmektedir (Saker vd., 2001).

Bölge 2: Bu bölgenin aldığı senelik yağış miktarı 250 ile 350 mm arasında değişkenlik göstermekte olup, yetiştirilen başlıca mahsuller baklagiller, buğday ve arpa olarak, Suriye'de toplam arazinin yüzde 13,4'ünü kapsamaktadır (FAO, 2003a).

Bölge 3: Bu bölgenin senelik yağış oranı 200 ile 300 mm arasında değişkenlik gösterip, başlıca yetiştirilen mahsul arpadır ve Suriye'de toplam arazinin yüzde 7,1'ini kapsamaktadır. Ayrıca bu bölgede baklagiller de yetiştirilebilmektedir (FAO, 2003a).

Bölge 4: Bu bölgenin senelik yağış oranı 200 ile 250 mm arasında değişkenlik gösterip, başlıca yetiştirilen mahsuller kalıcı meralar ve arpadır. Suriye'de toplam arazinin yüzde 9,8'ini kapsamaktadır.

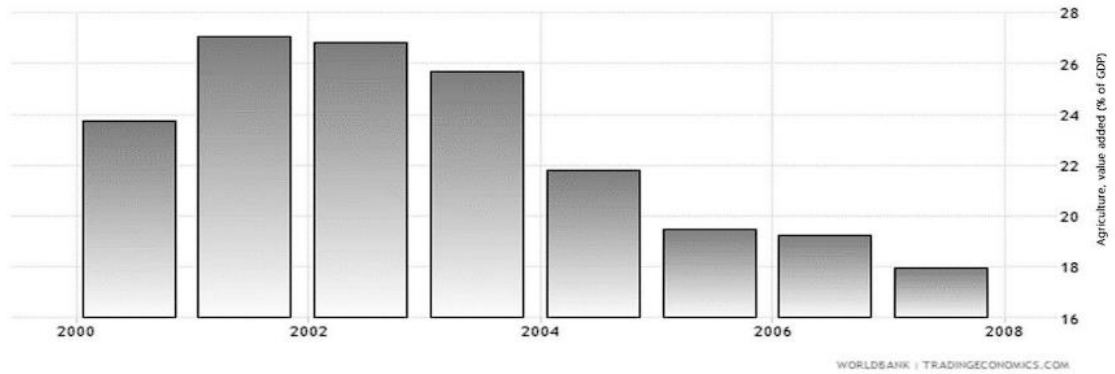
Bölge 5: Bu bölgenin senelik yağış oranı 200 mm'den azdır ve bitki örtüsünü meralar ile çöller oluşturmaktadır (Ömer, 2002). Bu bölge yağmur ile beslenerek yetiştirilen bitkiler için uygun olmamakla birlikte, sıklıkla deve ve koyun gibi hayvanların doğal otlatılması için kullanılmaktadır (Cafiero vd., 2009).

3.2. Suriye Krizi Öncesi Tarımsal Faaliyet

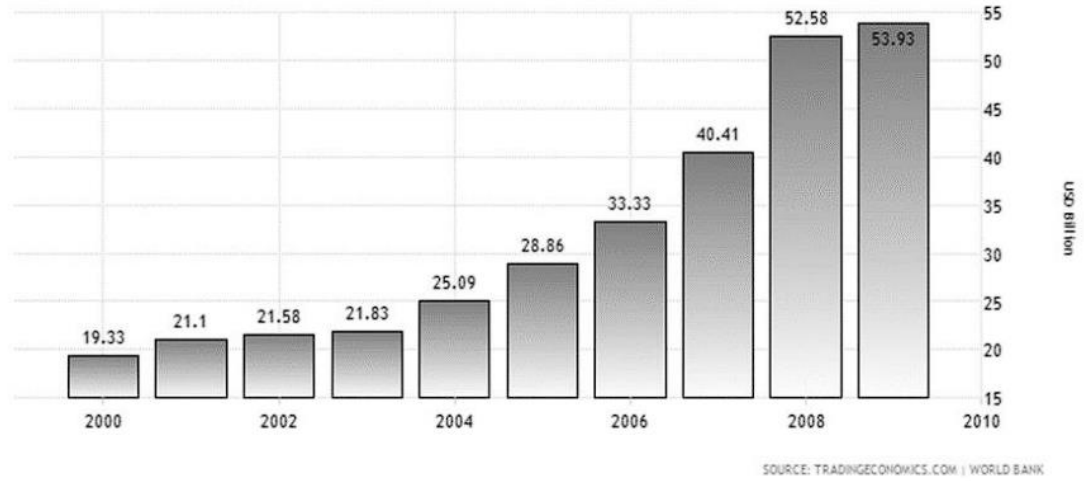
Suriye ekonomisi için tarım, mevcut alanın yüzde 22,34'ünü oluşturan 6,025 milyon hektarındaki arazisi ile ekonominin en büyük gelir kaynağını oluşturmuştur (Erian vd., 2010). Nüfusun neredeyse yüzde 50'si kırsal bölgelerde yaşarken, 2008 senesinde tarımda mevcut iş istihdamı, ülkenin toplam nüfusunun yüzde 20 ile 25'ini oluşturmuştur (Dünya Bankası, 2008). Suriye'nin başlıca bitkileri pamuk, arpa, mercimek ve buğdaydır (Ömer, 2002). Buna ek olarak sulama suyunun ve yağışın

yeterli olmadığı yarı kurak ve kurak bölgeler için öncelikle hayvancılığın geliştirilmesi ve yetiştirilmesi tarımsal faaliyetlerin en önemlisidir (Khoury, 2011). Genellikle Suriye’de tarım faaliyetleri arazilerin çölleşmesi ve düşük yağış gibi problemlere maruz kalmıştır (SEF ve Suriye Ekonomik Görev Gücü, 2017). Bu problemlerle birlikte Suriye, 2006 ile 2011 seneleri arasında son 900 senede görülen en büyük kuraklık ile mücadele etmiştir (Stokes, 2016). Yağmurla beslenmekte olan tarım bölgeleri Suriye’de bulunan toplam tarımsal alanın yüzde 71’ini oluşturduğu için, bu durum neticesinde 1,5 milyon Suriyeli, kuraklık sebebi ile farklı iş arayışları için Şam ve Humus gibi kentlere göç etmiştir (Erian vd., 2010). Suriye’de tarımın ülke içi gayri milli gelire katkısı kuraklık döneminde önce yüzde 25 oranlarındayken, kuraklık sonucunda yüzde 17 oranlarına düşmüştür (Kelley vd., 2015). Bu durum Şekil 2.2. üzerinde grafik ile gösterilmektedir.

Fakat Ticaret ekonomisinin yayınladığı verilere göre, şiddetli geçen kuraklığa rağmen Suriye ekonomisi 2000 ve 2010 seneleri arasında düzenli şekilde bir gelişme gösterirken, nüfus da hızlı bir şekilde artış göstermiştir (Ticaret Ekonomisi, 2017). Ayrıca bu durum Şekil 2.3. üzerinde grafikle gösterilmektedir. Bu ekonomik kalkınma ağırlıklı şekilde inşaat, gayrimenkul, ulaşım, imalat, finans ve haberleşme sektörlerinde yaşanmıştır.

Şekil 3.2. Tarım, katma değer (GSYİH'nın%'si) (Ticaret Ekonomisi, 2017)

Şekil 3.3. Suriye GSYİH tablosu, 2000-2010 (Ticaret Ekonomisi, 2017)

3.3. Buğday Üretimi

Suriye’de buğday üretimi ilk olarak orta iklimde bulunan kuşaklarda yetişen ve insanların en temel gıdalarını oluşturan tahılların başında gelmektedir. Buğday ekmeği sayesinde fizyolojik olarak temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan insanlar için buğday ekmeği, sürekli olarak tüketilebilen, karnı doyuran, ekstra süt, yağ şeker ve benzeri ek besinler ile organizmanın faaliyet ve ısı ihtiyaçlarını karşılayan eşsiz bir gıdadır. Buna ek olarak buğday bir yerden diğerine rahatlıkla aktarılabilir ve muhafaza edilebilmekte ve uzun süreler bozulmadan korunabilmektedir (Tanoğlu, 1968). Buğday, pek çok millet için üstünlüğün ve refahın bir ölçüsü olmakla birlikte bütün insanların aramış olduğu sosyal ve iktisadi kalkınma nispetinde kavuşmayı amaçladıkları bir gıdadır. İnsanlık için bu derecede önem sahip olan buğdayın coğrafi menşei ve ana yurdu kesin bir şekilde bilinmemektedir. Fakat yapılan çalışmalar buğdayın, bazı türleri ile birlikte Suriye ve Anadolu’da ortaya çıktığını göstermektedir.

3.4. Mısır Üretimi

Mısır, Amerika’nın ilk keşfi ve bu kıtaya göç eden Avrupalılar tarafından ilk kez getirilmiştir. Güney, Orta ve Kuzey Amerika’da bulunan yerli halk arasında oldukça eski ve ileri biçimde mısır yetiştirilmiştir. O dönemin yerli kabileleri arasında “*Mais* veya *Maiz*” olarak bilinen mısır Avrupa’ya getirilmiştir. Sonraki dönemlerde ise,

Balkanlar, Suriye, İtalya ve Mısır başta olarak tüm dünyaya yayılmıştır (Tanoğlu, 1968). Eski dünya devletleri, mısırın coğrafi olarak başlangıç noktasında emin olmadıkları için, çeşitli isimler kullanmıştır. Örnek olarak Türkler “*mısır buğdayı*”, Mısırlılar “*Suriye Buğdayı*” Hollandalılar, Macarlar ve Fransızlar ise “*Türkiye Buğdayı*” şeklinde isimler kullanmıştır. Ancak mısır, Güney ve Kuzey Amerika’da bulunan yerli halkın bir buğdayıdır ve eski dönemlere çok yakın bir zamanda geçiş yapmıştır (Tanoğlu, 1968). Mısırın kullanım bölgelerine baktığımızda bu ürünün özellikle hayvancılık sektöründe sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bunun başlıca nedenleri arasında yüksek besin değerine ve yüksek verime sahip bir tahıl olması gelmektedir. Ayrıca kolay sindirilebilme özelliği sayesinde hayvanlar da bu ürünü seyerek tüketmektedir. Mısır, silajlık olarak da kullanılmaktadır. Yeşil otunda bulunan yüksek şeker ve nişasta oranı sebebi ile, mısırın mevcut silajı değeri diğer ürünlerin silajlarından daha yüksektir.

3.5. Şeker Pancarı Üretimi

Şeker pancarı, insanlığın doğadan yakın dönemde elde ettiği bir gıdadır. Napolyon’un 1806 ve 1812 seneleri arasında İngiltere’ye karşı başlattığı “*Blocus Continental*” şeker pancarının yayılmasındaki temel sebeptir. Bilindiği üzere “*Blocus Continental*” ilanı ile İngilizlerin Avrupa limanlarına girişi yasaklanmış böylece Avrupa şekersiz kalmıştır. Şeker pancarının nem ihtiyacı çok fazladır ve orta iklim örtüsünde yetişen bir bitkidir. Bitki ilk gelişim süreci içerisinde donlardan ve soğuktan oldukça fazla etkilenir, fakat büyümeye başladığında hava değişimlerinden çok fazla etkilenmez. Saydığımız özellikler ele alınırsa, Suriye’nin şeker pancarı için ne denli uyumlu şartlara sahip olduğu gayet açıktır. Suriye’de üretilen şeker pancarından alınan verim genel olarak ortalama 40 bin hektarın üstüne çıkmaktadır (Tanoğlu, 1968). Mısır , buğday ,arpa ve şeker pancarı üretimi Son yıllara göre alınan veriler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Çizelge 3.1. Suriye'de başlıca tahılların ekim alanı ve üretim değerlerinin 2010-2017 yılları arasındaki değişimi (FAO, 2019)

Yıllar	Buğday		Arpa		Mısır		Şekerpancarı	
	Alan (ha.)	Üretim miktarı (ton)	Alan (ha.)	Üretim miktarı (ton)	Alan (ha.)	Üretim miktarı (ton)	Alan (ha.)	Üretim miktarı (ton)
2010	1.599.100	3.083.100	1.526.600	679.800	37.918	133.100	27.500	1.427.456
2011	1.521.038	3.858.331	1.292.635	666.764	59.109	298.368	26.014	1.805.184
2012	1.602.814	3.609.096	1.132.875	728.051	60.234	257.684	22.593	1.027.942
2013	1.374.077	3.182.111	1.262.878	910.920	29.927	109.145	6.396	316.855
2014	1.287.886	2.024.332	1.220.559	600.104	24.620	67.080	1.606	65.310
2015	1.234.638	2.542.493	1.013.037	637.108	32.227	102.395	4.395	197.733
2016	1.200.000	2.400.000	878.049	720.000	47.485	181.478	16.013	782.002
2017	1.100.000	2.200.000	804.124	780.000	48.573	185.570	16.142	776.367

3.6. Meyve ve Sebze Üretimi

3.6.1. Elma

Elma, ılıman ve serin iklimlerde yetişen bir meyvedir. Kuzey yarım küre içerisinde en kuzeye çıkan meyve elmadır. Böylelikle Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü bölgelerde 1200 metreden yüksek yerlerde bile ekonomik olarak elma yetiştirilmektedir (Özçağırın vd., 2004). Elma ağacı, kış mevsiminin sert koşullarına dayanabilen bir bitki türüdür. Öyle ki kış mevsiminde dinlenme aşamasında eksi 35 ve 40 dereceye, 1 yaşında bulunan dalları ise eksi 20 dereceye dayanabilmektedir. Benzer şekilde elma ağacının kökü de soğuğa karşı direnç göstermektedir. Ayrıca tropik yüzeyin karla ya da yaprakla örtülü olması, toprak sıcaklığının çok düşmesinin önüne geçtiği için, daha soğuk dönemlerde dahi zarar görmemektedir (Özçağırın vd., 2004). Buna ek olarak elma ağacı, yaz sıcaklarından hoşlanmayan bir bitkidir. Fakat bazı elma türleri meyvesini olgunlaştırmak için Mayıs ve Eylül ayları içinde 15 derece sıcaklığa ihtiyaç duymaktadır. Sıcaklık ortalaması bu değerin çok üstüne çıkarsa meyve üzerinde yanıklar oluşmakta, böylece kalite de düşmektedir. Ancak, elma ağacının olukça fazla oransal nemden hoşlandığını da belirtmemiz gerekmektedir. Özellikle yaz mevsiminde oransal nemin oldukça düştüğü kısımlarda, haziran ayı meyve dökümü çok daha şiddetli geçmekte, kalite ve verim de düşmektedir. Suriye'nin elma üretimi

yetiştirilmesi oldukça fazladır. Ayrıca sürekli olarak yıldan yıla artış göstermektedir. Bu üretim artışını rakamlar ile söylemek gerekirse, 1986 senesinde 145 bin ton olan elam üretimi, 1999 senesinde 272 bin ton olarak kayıt edilmiştir.

3.6.2. Üzüm

Üzüm, asma olarak da adlandırılan bir meyvesi olarak “*Asmagiller Familyası*” içinde bulunan bir bitkidir. Bu bitki, kurak ve sıcak bir yaz, ılıman bir kış ve bol güneşli sonbahar ister. Ancak asma ağacı, çok uzun sürmediği zamanlarda çok sert kış soğuklarına da dayanabilmektedir. Asmanın hayati tehlikeye girerek donma yaşaması sadece eksi 10 derecede uzun süre kalması ya da eksi 18 dereceye düşmesi sonucu oluşmaktadır. Buna ek olarak asmanın çok daha düşük sıcaklık koşullarına dayanabilen türleri de bulunmaktadır (Tanoğlu, 1968). Genel olarak asma 10 derece sıcaklıkta tomurcuklanarak, 15 ve 18 dereceye doğru ise çiçek açmaya başlamaktadır. Asma ağacının ilk gelişme sürecinde çok fazla nem istediği ancak geliştikten sonra derine giden kökleri sayesinde su ihtiyacını karşıladığı ve kuraklığa dayandığı bilinmektedir. Ayrıca, meyveler olgunlaşmaya başladıktan sonra havanın güneşli ve sıcak olması gerekmektedir. Böylece asmanın ana çizgileri kendi ikliminin Akdeniz iklimi olduğunu göstermektedir. Asma, incir ve zeytin ile beraber Akdeniz ikliminde bulunan en karakteristik bitkiler arasında bulunmaktadır. Asma ağacı, kolay ısınan topraklarda basit bir şekilde yetiştirilmektedir. Bu sebeple Suriye içerisinde sıkça yetiştirilen ve bolca üretilen bir meyvedir. Ayrıca tüketimi de oldukça fazladır. Bahsedildiği şekilde üzüm üretimi için gerek duyulan toprak şartlarının hepsi Suriye’de mevcuttur. Gerek coğrafi konumu gerek iklim özellikleri gerekse toprağın sahip olduğu özellikler üzüm yetiştiriciliği için son derece uygundur. Zaten Suriye’nin ortalama senelik üzüm üretiminin de 1,1 milyon ton bilinmektedir (Suriye Tarım Bakanlığı).

3.6.3. Kayısı

Mevsimlerin net olarak birbirlerinden ayrıldığı, uzun, sürekli ve soğuk kış, kurak ilkbahar ve güneşli yaz mevsiminin bulunduğu karasal iklimin hakim olduğu bölgelerin ağacı “*Kayısı*” ağacıdır. Bu ağacın meyvelerinin kaliteli bir şekilde olgunlaşması için öncelikle yaz mevsiminde havanın kuru olması gerekmektedir. Bu

nedenle kayısı en güzel kurak ve sıcak yaz ayının, uzun ve soğuk kış aylarının hakim olduğu karasal dağ iklimlerinde yetişmektedir. Bu bitki eksi 25 derecedeki sıcaklık şartlarına bile dayanabilmektedir. Buna ek olarak kayısı çok fazla nem istemeyen bu nedenle kuraklığa dayanan bir bitkidir. Öyle ki yıllık yağış oranının 200 mm olduğu bölgelerde dahi yetiştirilebilir (Özçağırın vd., 2004).

Kayısı, iyi havalandan, ince dokulu, geçirgen ve derin kireçli topraklarda oldukça iyi sonuçlar veren bir ağaçtır. Ancak çok kuru ve fakir topraklarda sulamak ve gübrelemek kayısı ile kayısı yetiştirilebilmektedir. Suriye penceresinden kayısı tarımına baktığımız zaman, ülkede bulunan kayısı ziraatından oldukça kaliteli meyvelerin alınmış olduğunu anlamak için dilimizdeki “*Bundan iyisi Şam’da Kayısı*” deyimini ele almamız yeterlidir. Sahiden de bu deyim öylesine söylenmiş bir deyim değildir. Şam’da bulunan toprak şartları ve iklimik koşullar bakımından Şam, en önemli kayısı üretim merkezlerindendir (Özçağırın vd., 2004). Suriye’nin ortalama senelik kayısı üretiminin de 36 bin ton bilinmekte ve onun 22 bin tonu sadece şam’da üretilmektedir (Suriye Tarım Bakanlığı).

3.6.4. Turunçgiller

Herhangi bir yerde turunçgiller yetiştirilmesinin uzun ömürlü ve karlı olması öncelikle bölgenin ısısının uygunluğuna bağlıdır. Durum böyle olduğu zaman ise turunçgiller yetiştirilmesini etkileyen en önemli etkenin sıcaklık olduğu bilinmektedir. Bu hususta 0 derece ve bunun altında bulunan sıcaklıklar turunçgiller için oldukça zararlıdır. Bu bitkinin dayanabileceği en yüksek sıcaklık ise 40 ve 42 derecedir. Bu derecenin üstüne çıkılması, bitkide bazı fizyolojik bozukluklara sebep olur (Erdinç, 1996). Turunçgillerin her türlü aktivitelerini sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları sıcaklık 12,8 derecedir. Bu derecenin altında bulunan sıcaklıklar bitkinin gelişimini yavaşlatır, yani bitki uyumaya başlar ve sıcaklık bu oranın üstüne çıktığında tekrar faaliyete geçer. Bu bitkinin gerek duyduğu optimum sıcaklık oranı ise 30 ve 33 derece arasında değişmektedir (Özçağırın vd., 2004). Turunçgiller, kendileri toprak seçen bitkilerdir. Bu sebeple kumun %69, kilin %10 ve 15, milin %13 ve kalkerin de %5 ile 10 aralığında bulunan arazilerde verimli turunçgiller bahçeleri kurmak mümkündür. Toprakta mevcut olması gereken minimum oranları belirtmek gerekirse eğer; kilin %20’den

fazla, kirecin %40'dan fazla olmaması ve iri kumun da %50 olmaması gerekmektedir. Turunçgillerin yetiştirileceği topraklarda mevcut bulunması gereken bir diğer özellik ise geçirgenliktir. Turunçgiller tınlı ve kumlu toprakları severken, fazla asit ve fazla bazık topraklarda yaşamlarını sürdürememektedirler (Özçağırın vd., 2004). Buraya kadar bahsi geçen özellikler göstermektedir ki, Suriye turunçgiller yetiştirilmesi için uygun topraklara sahiptir. Ancak Mayıs ve Ekim aylarında Suriye içerisinde kuraklık görülebildiği için, bitkinin gerek duyduğu su ihtiyacı, daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz sulama politikaları sayesinde karşılanabilmektedir. Suriye, turunçgiller adı altında en fazla portakal üretimi yapmaktadır. Özellikle 1992 senesinde sonra oldukça artış gösteren portakal üretiminin en önemli sebebi, sulama projelerinin faaliyete geçirilmesidir (Suriye Tarım Bakanlığı).

3.6.5. Patates

Anavatanı Bolivya ve Peru'nun And dağları olan patates, 16. yüzyılın ikinci döneminde İspanyollar tarafından ülkeye getirilmiş, buradan ise İskoçya, İngiltere ve İrlanda'ya yayılmıştır. Patates içerisinde bulunan karbonhidratların ve proteinin kalitesinin yüksek oluşu, insanlar için patatesi vazgeçilmez bir gıda konumuna getirmiştir (Özçağırın vd., 2004). Ancak patlıcangiller ailesine üye olan patates, içerisinde zehirli bir madde de bulundurmaktadır. Ancak zayıf halde bulunan bu zehirli madde, bitkinin yenilebilir kısmında değil yeşil yaprak ve sap kısmında bulunmaktadır. Patatesin önemli bir gıda maddesi olmasının yanında, nişasta ve ispirto sanayisinde de kullanılan bir bitki olması, patatesin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Patates üretimine Suriye açısından baktığımız oldukça aşık bir durum görülmektedir ki bu da patates üretim miktarı ve alanının gün geçtikçe artış göstermesidir. 1992 senesinde patates üretimi için ayrılmış olan arazi 23,783 hektar olarak belirlenmişken, bahar patatesi için ayrılmış olan arazi 9,533 hektardır. Mevcut ayrılan arazilerin toplamı ise 33,316 bin hektardır. 2003 senesine geldiğimizde ülkede patates üretimi için ayrılan arazinin 24,790 bin hektar, bahar patatesi için ise 11,877 bin hektar olduğu bilinmektedir (Tanoğlu, 1968).

3.6.6. Domates

Suriye içerisinde en çok tüketilen sebzelerden birisi de domatestir. Bu ürün hem sera hem de açık havada üretilebildiği için, 1992 senesinde bu ürüne Suriye’de ayrılan alan 24,437 bin hektardır. 2003 senesinde domates yetiştiriciliği için ayrılmış olan arazi 14,331 bin hektardır. Domatesten elde edilmekte olan verimin, 1992 ve 2003 seneleri arasında geniş bir süre içinde göstermiş olduğu gelişim, bitkiye ayrılan arazi azalsa da artış göstermiştir. Bu artış devam ederek oldukça yüksek düzeylere çıkmış ve yüzde 15 oranında gerçekleşmiştir. Ülkede domates yetiştiriciliği için ayrılan arazi 1992 senesinde 24,437 hektar olsa da aynı sene içerisinde alınan verim 19,887 hektar olmuştur (Özçağırان vd., 2004).

3.6.7. Zeytin

Akdeniz ikliminde medeniyetin sembolü ve bu bölgenin en karakteristik bitkisi zeytindir. Zeytinin, Yakın Doğuda bulunan toplumlar tarafından kültüre alınmasından önce, çekirdeklerini kuşların “*Akdeniz Havzasına*” yaydığı ve doğada kendiliğinden yetiştiği tahmin edilmektedir. Zeytin dünyada bulunan en eski meyve olarak bilinmektedir. Meyvesi yağ ve sofralık zeytin olarak kullanıldığı gibi, yağı da doğal olarak tüketilebilen tek bitkidir. Bu bitkinin yetişmesi için gerekli olan koşulların en başında iklim şartları gelmektedir. Bu hususta bitki, oldukça bol yağış alan ve ılık bir kış, kurak ve sıcak bir yaz mevsimi istemektedir. Kış mevsimi zeytin ağacının dinlenme süreci olarak, bu süreçte sıcaklığın en fazla eksi 8 derece olması gerekmektedir (Özçağırان vd., 2004). Ancak bitki dinlenme sürecinde eksi 9 dereceye kadar sıcaklığa dayanabilse de bu süreçten çıktığı zaman donlardan oldukça fazla etkilenmektedir. Bu sebeple zeytinlikler kuzey yamaçlar ve vadi tabanlarında değil, sıklıkla güneşli tepelerde ve güneye dönük amaçlarda bulunmaktadır. Bitkinin yaz kuraklığını sevmediği de bilinmektedir. Ancak yaz mevsimi sıcak geçmektedir. Tahmin edildiği üzere Suriye içerisinde zeytin üretilmesi için ihtiyaç duyulan her imkan bulunmaktadır. Coğrafi konumu sebebi ile zeytin üretim kuşağı içerisinde bulunan Suriye’nin iklim şartları ele alınırsa, özellikle Lazkiye, Tartus ve Banyas gibi Akdeniz kıyı kuşağında bulunan şehirlerin güney dağlık yamaçları zeytin ağaçları ile

doludur. Zeytine yönelik Suriye'nin son dönemlerde yaptığı yatırımlar neredeyse Yunanistan ile rekabet sağlayabilecek seviyeye gelmiştir (Özçağırın vd., 2004).

3.6.8. Baklagiller

Baklagillerin, Suriye tarımı içinde ve ülkedeki insanların temel beslenmesi konusunda oldukça önemli bir konumu bulunmaktadır. Öyle ki Suriye'de baklagiller (nohut, fasulye, bakla, bezelye gibi) üretimi için ayrılmış olan arazi sürekli olarak yüksek oranlarda artış göstermiş ve bu düzeyde devam etmiştir. 1992 senesinde baklagiller yetiştirilmesine ayrılmış olan arazi 220,512 hektar iken, 2003 senesinde bu oran 294,738 hektar seviyelerine çıkmıştır. Baklagillere ayrılan arazi sürekli olarak 250 bin hektar civarlarında bulunmuştur (Özçağırın vd., 2004).

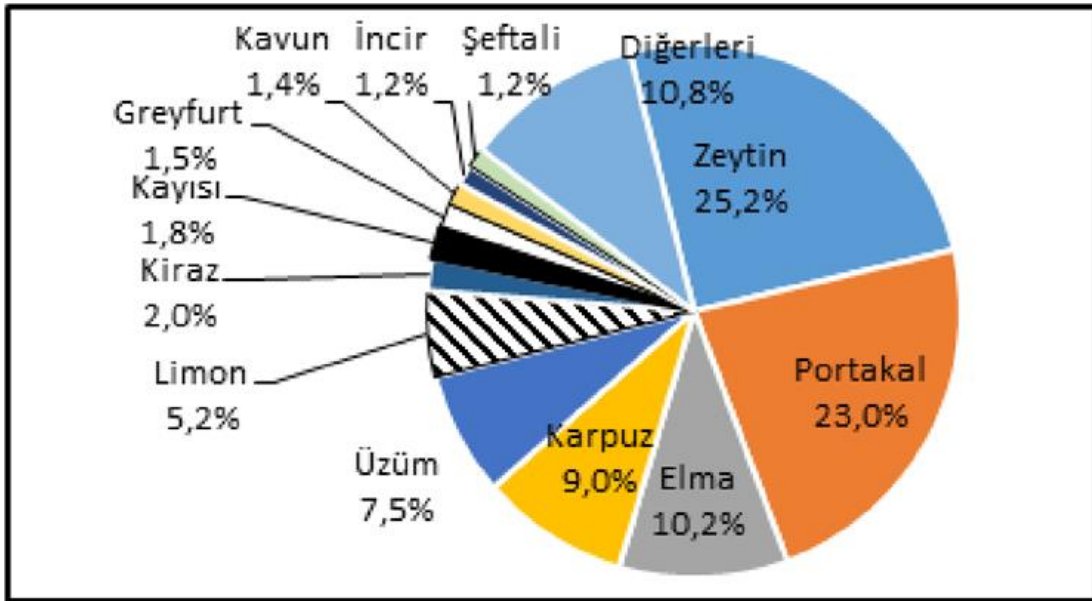
3.6.9. Yeşil sebzeler

Yeşil sebzeler, üretilen ürünlerin miktarı yerine bitkilere ayrılan arazi bölgeleri olarak incelenmektedir. Buna göre “*Suriye Tarım Bakanlığı*” bünyesinden alınan veriler, yeşil sebzelerle ayrılmış olan arazinin oranında düşüş yaşandığı göstermektedir. Bu düşüş her sene yüzde 1 olacak biçimde gerçekleşmiştir. 2001 senesine kadar süren bu düşüş, 2003 senesinde % 3,8 oranında bir artış göstermiştir. Bu verileri daha somut bir biçimde izlemek gerekirse, 2001 senesinde yeşil sebzeler için ayrılan arazi 97,298 bin hektar iken, 2003 senesinde 157,741 bin hektar olmuştur. Kuşkusuz olarak yeşil sebzelerle ayrılmış olan alanlarda bu artış sulama projelerinin devreye sokulması ile gerçekleşmiştir (Özçağırın vd., 2004).

3.6.10. Diğer meyveler

Suriye, bölge olarak pek çok meyve üretimine ev sahipliği yapmaktadır. Bu sıcak iklimde yetişen muz bu meyvelerden birisidir. Bilindiği üzere muz senelik 1270 mm oranında yağış eğrisi ve ortalama olarak senelik 15,5 derece kış sıcaklıklarının bulunduğu bölgelerde yetişmektedir. Ancak bu meyvenin sınırları genişletilerek, subtropikal iklim koşullarının mikro klima bölgelerinde de yetiştiği bilinmektedir (Tanoğlu, 1968). Bu mikro klima bölgelerine sahip olan ülkelerden birisi Suriye'dir. Muz ithalatına ayrılmış olan bölgeler dardır ve bu bölümler genellikle Banyas ve

Tartus gibi kıyı bölgelerinde bulunmaktadır. Tüm bunlara rağmen, Suriye içinde muz yetiştiriciliğinin yapıldığı bölgeler 1999 senesi itibarı ile 10 hektar gibi çok düşük seviyede bir değer göstermiş olsa da senelik ortalama muz üretimi 165 ton olarak gerçekleşmektedir (Özçağırın vd., 2004). Bunun yanı sıra incir, şeftali, greyfurt, kiraz meyveleri sınırlı miktarda da yetiştirilmektedir. Suriye’deki toplam meyve üretiminin türler içerisindeki dağılımı Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

Şekil.3.4. Suriye’de Toplam Meyve Üretiminin Türler GÖre Dağılımı (FAO, 2019)

3.7. Suriye’nin Tarımsal Ticareti

Orta kuşakta bulunan 32° ve 37° kuzey enlemleri arasında yer alan Suriye, ağırlıklı şekilde çöl ve Akdeniz iklimi etkisi altındadır. Akdeniz ikliminin bulunduğu sahalar, ülkenin de başlıca tarım faaliyetlerini uyguladığı bölgelerdir. Çöl ikliminin bulunduğu sahalar ise, sıklıkla bozkır iklimine benzer bölgeler olduğu için genellikle hayvancılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Akdeniz iklimi, Suriye’nin Türkiye sınırına kadar ve Akdeniz sahil kesiminde kendini göstermektedir (Mohsen, 2015). Genellikle Suriye’nin kuzeyinden batıya doğru ve güneybatısına doğru olacak şekilde bir yay biçiminde Akdeniz iklim etkileri gözlemlenmektedir. Bununla bağlantılı olarak turuncgiller ve zeytin başta olarak, Akdeniz ikliminin hakim olduğu bölgelerde geleneksel olarak bulunan tarım ürünlerinin üretilmesi bu bölgelerde yapılmaktadır. Suriye’nin merkez noktaları ile genellikle güneydoğu, güney ve doğu kısmı çöl

ikliminin hakim olduğu bölgelerdir. Burada bulunan halk ise sıklıkla göçebe kişilerden oluşmakta ve temel tarımsal faaliyet olarak hayvancılık ile uğraşmaktadır. Ülkede belirli merkezlerin en düşük ve en yüksek sıcaklık ortalamaları incelendiğinde, her ne kadar çeşitli değerler görülse de Akdeniz ikliminin bulunduğu Halep ve Şam'da özellikle senelik en düşük sıcaklık 10 ve 12 dereceyken, merkezi kesimde bulunan Deyrizor içinde en düşük sıcaklık ortalaması yaklaşık 14 dereceyi aşmaktadır (Bayram ve Gök, 2020).

Ülkede, Akdeniz ikliminin hakim olduğu bölgelerde sıcaklığın en yüksek Halep ve Şam'da Temmuz aylarında maksimum derecesi 37 dereceyken, Deyrizor'da bu oran 41 dereceyi aşmaktadır. Temmuz ayında görülen en düşük sıcaklık ise Şam'da 19,1 derece olarak kayıt edilirken, Deyrizor'da bu oran 26,8 derece olarak hesaplanmıştır. Kış aylarında ise bu sıcaklığın 0 derecenin altına düşmediği bilinmektedir. Ayrıca Deyrizor ve Halep'te sıcaklık 2 derecenin dahi altına düşmemiştir. Yağış özellikleri incelendiğinde, Suriye'de çöl ve Akdeniz iklim şartlarının etkisi ile yetersiz ve düzensiz bir yağış rejimi görülmektedir. Bu da tarımı en çok olumsuz etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Ayrıca ülkede son dönemlerde şiddetini ve sıklığı artış gösteren kuraklıklar, tarımsal bölgelerde 2011 de yaşanmış olan iç savaştan çok daha fazla kayba sebep olmuştur. Yıllık yağış düzeyinin ülke içerisindeki dağılımı incelendiği zaman: Tartus ve Lazkiye'de 800 mm'lere kadar çıkabiliyorken, Türkiye sınırlarına kadar 250 ile 350 mm arasında, Deyrizor ve Humus'da ise 100 ile 150 mm arasında değişkenlik göstermektedir. Suriye'nin 8,3 milyon hektarlık olan kesimi ise 150 mm'nin daha aşağısında yağışa sahiptir (Bakir ve Xingnan, 2008). Yağış miktarı bakımından ülkede en elverişli olarak bulunan bölgeler Tartus, Haseke ile Halep'in kuzeyi, Dera ve Hama'nın batısı, İdlib, Lazkiye ve Kubeytire gibi tarım faaliyetlerinin de en sık olduğu bölgelerdir (Önsoy, 1986).

Suriye'de son dönemlerde özellikle nüfus verilerinde büyük oranda tahminlere dayalı çeşitli organizasyonlar ve farklılıklar mevcuttur. Bir başka bağlamda, nüfus ile alakalı olarak FAO verileri çok daha farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak 2017 senesinden itibaren Suriye'de kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun FAO verilerine dayanarak 9,748,000 iken Suriye tarafından verilen bilgilerde 7,588.000 olarak kayıt

edilmiştir. Arada çok fark bulunmaktadır. Neticede iki adet farklı organizasyondan elde edilen veriler ile 7,6 milyonluk olan Suriye kırsal nüfusu çok daha kabul edilebilir olarak düşünülmüştür (FAO, 2018). Buna ek olarak yaşanan çatışmalar ve kaçak yollar ile ülkeden kaçışlar sonucu nüfus daha da azalmıştır. 2011 senesinde yaşanan iç savaş sonucunda resmi verilere göre 6 milyon Suriyeli mülteci, resmi olmayan rakamlara göre binlerce Suriyeli mülteci olarak ülkeyi terk etmiştir (Mohsen, 2015).

3.8. Suriye Krizinin Tarım Üzerindeki Etkileri

Kamuoyunda “*Arap Baharı*” şeklinde isimlendirilen ve Ortadoğu, Kuzey Afrika’da bulunan birçok ülkeyi etkilemiş olan halk eylemleri 2011 Mart ayında Suriye’yi de etkisi altına almıştır. İlk başlarda “*Baas Rejimi*” karşıtı olarak başlayan bu isyan hareketleri, sonraki sürede çeşitli bölümler için de kanallize olmuştur. Suriye’de yaşanan olaylar, isyanların başladığı ve diğer farklı ülkelerinkinden de çok farklı olarak devamında terörizm, ekonomik sıkıntılar, kaos, anarşi ve ülke bütünlüğünün zarar görmesine kadar pek çok farklı gelişmeyi de birlikte getirmiştir (Sayın vd., 2016). Türkiye devleti akıllı ve yardım müdahalesiyle savaşın başından beri durumu düzeltmeye çalışılmaktadır.

Buna ek olarak Suriye’de yaşanan gelişmelerin farklı bir özelliği de uluslararası olan güçleri çok daha fazla kapsayacak bir durum oluşturmuş olmasıdır. Çin, ABD, Rusya, AB, Yahudiler ve İran bu bakımdan Suriye’de yaşanan bütün gelişmelerde dolaylı veya direkt olarak rol sahibi olmuşlardır. Bunun sonucunda Suriye’de yaşanan gelişmeler global olarak önem sahibi olmuş, ülkenin en fazla sınırının bulunduğu, iç savaş ve öncesi yoğunlaşmış olan ekonomik ilişkiler ile Türkiye’yi çok daha fazla etkilemiştir (Sayın vd., 2016). Suriye içerisinde yaşanmış olan ekonomik gelişmelerden bazıları ise tümü ile ekonominin nerdeyse çökme noktasına gelmesine sebep olmuştur. Özellikle olarak petrol ihracatı yapan ülkelerin ekonomisinde, siyasal gelişimler ile bağlantılı olarak çok hızlı etkilenme olanağının bulunduğu düşünüldüğünde, ülke ekonomisi ciddi boyutta bir çöküşe maruz kalmıştır. Hammaddelerin sanayisi ve ihracatı büyük oranda tahrip olan ülke içerisinde, tarım sektörü de çok büyük darbeler almıştır. Buna ek olarak tarım sektörü bir bütün halde Suriye ekonomisine ironik bir biçimde gelişim sağlamıştır. Ülkede 2011 senesinden

önce madencilik ihracatından, doğalgaz ve petrol satışı ile birlikte ülkenin ikinci en büyük ekonomi kolunu tarım ürünleri oluşturmaktaydı (Sezgin, 2019). Suriye’de yaşanan iç savaş ile beraber doğalgaz ve petrol sevkiyatı ciddi miktarda zarar gördüğü için, ülke ekonomisi içinde tarımın mevcut yeri çok daha stratejik bir önem kazanmıştır. Farklı bir ifade ile tarım sektörü iç savaş yüzünden büyük kayıplara maruz kalmış olsa da farklı sektörlerde yaşanan kayıpların çok daha büyük olması sebebi ile tarım sektörü ülke içerisinde çok daha büyük bir stratejik önem kazanmıştır. Bu bahsi geçen stratejik önem Suriye toplumunun temel ihtiyacı arasında gıda temini açısından ve iktisadi faaliyet olarak süreklilikte ayrı önemler taşımaktadır. Suriye içerisindeki iktisadi faaliyetler ile sanayi durumunu göz önüne aldığımızda ise bunun büyük oranda tarıma dayalı sanayi sektöründe geliştiği gözlemlenmektedir. 2017 senesinden itibaren ülkede yapılan sınırlı sanayi faaliyetlerinden olan petrolü bir kenara bırakarak, öncelikli olarak sanayi kollarının başında tütün ve içecek endüstrisi, zeytin yağı sanayisi, gıda sanayisi ve pamuk ile tekstil sanayisi gelmektedir (CIA, 2019).

Suriye’de tarım sektörünün kuraklık sebebi ile çok büyük oranda krizler yaşadığı bilinmektedir. Buna ek olarak istihdam yaratılması, gıda güvenliği ve ürün fiyatlarının sonucunda ekonomisi de bu sorunlardan etkilenmiştir. 2013 senesinde yayınlanmış olan FAO Raporu içerisinde, çatışma hala devam ederken arpa üretiminin %55, meyve ağacı ve zeytin yağları üretiminin %40, sebzelerin ise %60 düşüş gösterdiği belirtilmektedir (FAO, 2016a). Depolama ve makine teçhizat, işleme sanayii ve sulama sistemleri gibi faaliyetlerde ise talep azalması yaşanmıştır. FAO tarafından yürütülen araştırma içerisinde, devam etmekte olan krizin zirai varlıklara, hayvancılık sektörüne ve mahsullere ortalama 16 milyar dolardan daha çok zara verdiği belirtilmektedir. Mahsul üretiminde bulunan tahmini kayıp toplamının neredeyse 6,3 milyar dolar olduğu, balıkçılık sektörü için 80 milyon dolar, hayvancılık sektörü için ise bu miktarın 5,5 milyar dolar olduğu hesaplanmaktadır (FAO, 2017).

4. SONUÇ

Coğrafya, tabiat tarafınca oluşturulmuş olan fakat insanların bu konu üstündeki etkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Fakat unutulmaması gereken bir şey vardır ki, üstünde çalışılmakta olan bölge neresi olursa olsun öncelikle beşeri ve fiziki özelliklerinin incelenmesi gerekmektedir. Suriye'nin özellikle Mezopotamya sahası tahıl tarımına yönelik ilk çalışmaların yapıldığı ve hayvanların ilk defa evcilleştirildiği mekan olarak bilinmektedir. Bu durum, insanlığın eski çağlarda su kaynaklarından çok daha iyi düzeyde yarar sağlayabilmeleri için gruplaşmaya başladıkları ve sapan kullanma ile avcılık sistemlerinin gelişmesine, dolaylı olarak ise gerek duyulandan fazla ürün elde edilmesine sebep olmuştur. Böylece ilk şehirlerin ortaya çıkması ve ticareti gelişmesinin temelleri atılmıştır. Şam ve Halep şehirleri, çöl yakınında bulundukları halde, ticaret ile bağlantılı olarak çok eski zamanlardan beri yerleşilmiş olan bölgelerin başında gelmektedir. Suriye'nin fiziki olarak coğrafi özelliklerinden birisi de çöl topografyasının olmasıdır. Ülke bu özelliği ile ekonomik faaliyetleri sınırlamakta olan ve yerleşmeyi aksatan en büyük faktörlerden birisine sahiptir. Suriye temelde Sıcak ve Orta İklim kuşağı arasında bir geçiş sahası olduğu için pek çok farklı tarımsal ürünün yetişmesine imkan tanıyan iklimik iklim şartları taşımaktadır. Bu ülkenin Batısında Akdeniz ikliminin hakim olduğu bölgelerde sebze, incir, zeytin ve pamuk gibi ürünlerin yetiştirilmesi mümkünken, iç kısımlarda bulunan step iklim sayesinde kayısı, arpa, buğday ve şeker pancarı gibi ürünler yetiştirilmektedir.

Suriye'de özellikle çöl bölgesine karşılık gelen bölgelerde, tipik olarak çöl iklimi hakim olduğu için bu sahalarda ekonomik potansiyeli yüksek olan tarımsal ürünlerin üretilmesi mümkün değildir. Fakat çöl iklimlerinde tarımsal ürünlerin yetiştirilememesinin yanında sıklıkla hayvancılığın yaygın olduğu görülmektedir. Bu nedenle iklimin tarım için pozitif faydaları olduğu şekilde bazen negatif etkileri de olabilmektedir. Suriye özellikle nüfusu artan bir ülkedir. Bu konu, tarım sektörü için atılmış olan her farklı olumlu adıma rağmen, nüfusun fazla olması sebebi ile üretilen ürünlerin mevcut ihtiyaçları karşılama konusunda yetersiz olmasına sebep olmaktadır. Buna ek olarak ülke sahip olduğu nüfusu ile standart bir Ortadoğu ülkesi kimliğindedir. Suriye sanayileşme adımını atmış ama bu süreci tamamlamakta başarısız olmuş bir ülkedir. Özellikle ülke içerisinde “Devletçi Ekonomi” anlayışının benimsenmesi,

ülkenin mevcut bürokrasi sistemlerini de aksaya uğratmaktadır. Ancak bu nedenler ve değişen modern dünyaya uyum sağlayamaması şeklindeki nedenlerden dolayı, Suriye liberalleşmeye yönelik olarak ilk aşamaları yerine getirmiştir. Ülke coğrafi olarak Doğu Akdeniz bölgesine kıyısı olan bir konumdadır. Bu sebeple geçmiş dönemlerde Lübnan'ın başkenti olan Beyrut'un yüklenmiş olduğu Batı ve Ortadoğu arasına bulunan kapı olma görevini, özellikle Lazkiye'de bulunan liman sayesinde üstlenmeye çalışmaktaydı. Bu nedenle, Doğu ve Batı ticareti üstünde Suriye söz sahibi olmaya çalışıyordu şeklinde ifade kullanabiliriz. Görüldüğü üzere Suriye hem coğrafi hem kültürel yapısı ile oldukça stratejik bir konumda bulunmaktadır. Ancak özellikle iklimsel koşullar başta olarak, çeşitli ekonomik ve fiziki koşulların bölgeden bölgeye farklı olması, ülke ekonomisinin en temel kaynaklarından birisi olan tarım sektöründe ürün çeşitliliği yaşanmasını sağlamıştır. Fakat tarım, Suriye'nin tanıştığı yeni bir sektör değildir. Mezopotamya ülkesi olan Suriye, daha ilk kurulduğu dönemlerden itibaren tarım ile uğraşmaktaydı. Zaten ülkenin mevcut topraklarının pek çok farklı medeniyetin merkezi konumunda bulunması, tarihi bir tesadüf değildir. Suriye nüfusunun yarısından fazlası geçimlerini topraktan karşılaması, tarımın ülke için ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Böylece bu durumun, Suriye'yi diğer birçok Arap ülkelerinden ayırdığını söylemek doğrudur. Çünkü farklı Arap ülkelerine baktığımız zaman, ülke ekonomisinin temelini özellikle petrol başta olarak yeraltı kaynakları sağlarken, Suriye için bu durum çok farklıdır.

KAYNAKLAR

- Al-Ashram, M. (1990) Agricultural Labor and Technological Change in the Syrian Arab Republic. In: Tully D. (eds) *Labor and Rainfed Agriculture in West Asia and North Africa*. Springer, Dordrecht. 163-183.
- Atuk, N. (1995). *Türkiye'den Akan Yerüstü Ve Yer Altı Suyu Miktarı Ve Bunların Ekonomik Değerleri*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü
- Başaran, H.1993. *Doğu Akdeniz (Levant Denizi) Akustik Özellikleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri Ve İşletmeciliği Enstitüsü,
- Bayram, M., & Gök, Y. (2020). The effects of the War on the Syrian Agricultural Food Industry Potential. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 8(7), 1448-1462.
- Birleşmiş Markalar Derneği. (2012). "*Suriye Ülke Raporu*". 11 03, 2019 tarihinde Birleşmiş Markalar Derneği Web Sitesi: <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/uploads/Suriye.pdf> adresinden alındı
- Cafiero, C., Atiya, B., Grad, S., Al-Ashkar, H., Sadiddin, A. (2009). *Supply and Demand Prospects for the Major Syrian Agricultural Products*. Final Version. April 1. pp. 12, 39, 54, 68.
- CIA, (2019). *The World Factbook: Middle East: Syria*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (Son erişim: 13.05.2019)
- DEİK Raporu. (2014). "*Suriye Ülke Bülteni*". Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). 01 24, 2020 tarihinde <https://www.deik.org.tr/ulke-bultenleri-suriye-ulkebulteni-2014>
- Dünya Bankası, (2008).*Suriye'de Tarım: Sosyal Pazara Doğru*. Tarım Sektörü Notu ve Tarımsal Sübvansiyonlara İlişkin Teknik Not. s. 14, 25, 26, 37.
- Erandaç, B. (2017). "*Teo-Politik Trump'a Geçit Yok*". 10 31, 2019 tarihinde <https://www.takvim.com.tr/yazarlar/erandac/2017/12/16/teo-politik-trumpagecit-yok>
- Erciyas, E. 2004. *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, I. Baskı, İstanbul: İq Yayıncılık.
- Erian, W., Katlan, B., Babah, O. (2010). *Drought vulnerability in the Arab region: Special case study: Syria*. Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction. pp. 5. Available at: <https://doi.org/10.1108/09653560810887275>.
- FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü.) (2008b.). http://www.fao.org/ag/agl/swlwpnr/reports/y_nr/z_sy/symp222.htm
- FAO, (2016). *Plan of Action for Syria Towards Resilient Livelihoods for Sustainable Agriculture, Food Security and Nutrition: 2016 – 2017*, FAO Representation in Syria, pp. 53, Cairo, Egypt
- FAO, (2017). *Counting the Cost: Agriculture in Syria After Six Years of Crisis, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)*.
- FAO, Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2003a). *Fertilizer Use by Crop in the Syrian Arab Republic. Land and Plant Nutrition Management Service*. Land and Water Development Division. FAO. Rome. Available at: <http://www.fao.org/3/a-y4732e.pdf>.

- FAO, Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2018). *Special Report- FAO/WFP crop and food security assessment mission to the Syrian Arab Republic*. Rome. 54 pp
- FAO, Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2019). *Special Report- FAO/WFP crop and food security assessment mission to the Syrian Arab Republic*. Rome. 54 pp
- Gözenç, S. (1993). *Büyük Dünya Atlası* (Ülkeler Ansiklopedisi Bölümü). Türkçeye Çeviren: Nilgün –Züheyr Sertkol, Münih.
- Irvine, J., & Jabr, K. (2019). *Do the answers you get depend on the news you read? Protests and violence in Syria*.
- İGEME (İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi.) (2004c). “Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu”. <<http://www.igeme.org.tr/KKS/YPA/pdfs/suriye/bolum3.pdf>>. 15.03.2008.
- Karaaslan, T. (1998). *Ortadoğu'nun Coğrafyası. Genişletilmiş 3. Baskı*. Konya: Atlas Kitapevi
- Karaman, M. L. (2009). "Siyonizm" (Cilt 37). İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kelley, C. P., Mohtadi, S., Cane, M. A., Seager, R., Kushnir, Y. (2015). Climate Change in the Fertile Crescent and Implications of the Recent Syrian Drought. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 112(11). 3241-3246.
- Khoury, G. (2011). *Assessment of Small Scale Dairy Sector in Syria*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (May).
- Kurtoğlu, R. K. (2014). *Hollywood ve Kabala'nın 13. Havarisi Evanjelizm Dünya İmparatorluğu ve Türkiye: Yeni Dünya Düzeni-Büyük Ortadoğu Projesinde Sinema-Din-Siyaset-Ekonomi ve Armagedon Savaşı* (5. b.). Ankara: ORİON Kitabevi.
- Küçük, A. (1991). "Arz-ı Mevud" (Cilt 3). İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. Ocak 23, 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/arz-i-mevud>
- Mohsen, A. S. (2015). The relationship between trade openness and investment in Syria. *Journal of Life Economics*, 2(2), 19-28.
- Ömer A. M. S. (2002). *Focus on Seed Programs*. General Organization for Seed Multiplication. 7 pp
- Öngör, S. (1964). *Ortadoğu*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Önsoy, R. (1986). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Suriye'nin Sanayi ve Ticareti. *Belleten*, 50(198), 825-832.
- Özçağırın, Rahmi ve Diğerleri (2004.), *Ilıman İklim Meyve Türleri Yumuşak Çekirdekli Meyveler Cilt 2*, İzmir: E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları No. 556, E.Ü. Basımevi,
- Özgür, E. M. (2001). *Türkiye'nin Komşuları I, Suriye Ve Irak*. Ankara.
- Öztürk, K. (2018). "Savaş Çıkartacak Kavramla Tanışın: Teopolitik". Ekim 31, 2019 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yazarlar/kemalozturk/savas-cikartacak-kavramla-tanisin-teopolitik-2044930>
- Saker, S.E., Othman, S., Hamzeh, W., Al-Rifai, A.H., Nassour, G., Santucci, F.M. (2001). *Agricultural Research and Extension in Syria: Present Situation and Policy Recommendations*. National Agricultural Policy Center (NAPC). Working Paper No: 2. pp. 23.

- Salık, N. (2011, Kasım). Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği. *ORSAM-Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(35), 20-32.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1.
- Sezgin, S. (2019). Economic Consequences of Syrian Refugees in Turkey. *BİLTÜRK Journal of Economics and Related Studies*, 1(3), 221-239.
- Stokes, E. (2016). "The Drought That Preceded Syria's Civil War Was Likely the Worst in 900 Years". (March 3). Available at: <https://news.vice.com/article/the-drought-that-preceded-syrias-civil-war-was-likely-the-worst-in-900-years>.
- Suriye Tarım Bakanlığı web sayfası. <http://moaar.gov.sy>
- Suriye Ekonomik Forumu (SEF), Suriye Ekonomik Görev Gücü. (2017). Yeni Suriye'nin Ekonomik Haritası: *Tarım, Tarım Sektörünün Rehabilitasyonu*.
- T.C Şam Büyükelçiliği Ekonomik ve Ticaret Müşavirliği. (1989). *Ticaret Müşavirliği Raporu*
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2018, 08 31). "Suriye Ülke Profili Genel Ekonomik durum". 11 03, 2019 tarihinde T.C. Ticaret Bakanlığı Web Sitesi: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suriye/ulkeprofili/genel-ekonomik-durum>
- Tanoğlu, A. (1968.). *Ziraat Hayatı Cilt 1 Ziraat Tarihine Bir Bakış ve Orta İklim Memleketlerinde Ziraat*, Genişletilmiş II. Baskı, İstanbul: İ.Ü. Yayınlarından No. 177, Coğ. Ens. Yayını: 8, İstanbul Matbaası,
- Ticaret Ekonomisi. (2017). *Suriye GSYİH Tablosu*. Şu adresten temin edilebilir: <https://tradingeconomics.com/syria/gdp>
- Tunçdilek, N. (1971). *Güneybatı Asya (Fiziki Ortam)*. İstanbul: İ.Ü.Coğ.Ens.Yay.No: 65.
- Tunçdilek, N. 1958. "Ortadoğu Memleketlerinin Coğrafi Problemlerine Kısa Bir Bakış" *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 18 – 19.